

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології

Н. О. Голубенко

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА
ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ
ВІЦІ**

2026

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет здоров'я людини
(повне найменування інституту, факультету)
Кафедра психології та соціології
(повна назва кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: «Вплив психологічних властивостей темпераменту на виникнення та
подолання конфліктів у підлітковому віці»

Здобувачка вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
ОПП «Психологія», групи ПС-22з

Н. О. Голубенко

Керівник роботи: ст. викл.

О. В. Пелешенко

Рецензент: к.психол.н., доц.,
завідувачка кафедри психології, філософії та
педагогіки Кременчуцького національного
університету імені Михайла Остроградського
МОН України

О. В. Літвінова

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет _____ здоров'я людини _____
Кафедра _____ психології та соціології _____
Освітній ступінь _____ бакалавр _____
Спеціальність _____ 053 Психологія _____
Освітньо-професійна програма _____ «Психологія» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри
психології та соціології
Бохонкова Ю.О.

“01” травня 2026 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**

Голубенко Наталії Олександрівні

1. Тема роботи: «Вплив психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці».

Керівник роботи: О. В. Пелешенко – ст. викладач кафедри психології та соціології, затверджений наказом по університету від «01» травня 2026 року, № 64/15.04-С

2. Строк подання студентом роботи до захисту «7» червня 2026 року.

3. Вихідні дані до роботи: обсяг роботи – 113 сторінок (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.

4. Зміст основної частини (перелік питань, які потрібно розробити): проаналізувати наукові джерела із зазначеної проблематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження та провести експериментальне дослідження; за допомогою математичних методів обробити й презентувати отримані результати; на основі результатів проведеного констатувального експерименту розробити практичні рекомендації щодо проблеми дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): таблиці, рисунки (гістограми, діаграми, сегментограми)

6. Консультанти розділів:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Пелешенко О. В. – старший викладач кафедри психології та соціології	07.05.2026	11.06.2026
2.	Пелешенко О. В. – старший викладач кафедри психології та соціології	15.05.2026	17.05.2026

7. Дата видачі завдання: 01.05.2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення проблеми, завдань дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	01.05.2026 – 06.05.2026	
2	Аналіз літератури за проблемою. Систематичний аналіз наукових джерел. Структурування огляду літератури. Робота над теоретичною частиною дослідження.	07.05.2026 – 11.06.2026	
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту.	07.05.2026 – 10.05.2026	
6	Перевірка роботи на академічний плагіат.	11.06.2026 – 14.06.2026	
7	Представлення роботи на зовнішню рецензію	15.06.2026 – 17.06.2026	
8	Підготовка кваліфікаційної роботи до захисту.	18.06.2026 – 22.06.2026	
9	Захист кваліфікаційної роботи.	23.06.2026 – 24.06.2026	

Здобувачка вищої освіти

Голубенко Н. О.

Керівник роботи:

ст. викл.

Пелешенко О. В.

РЕФЕРАТ

Текст – 65 с., рис. – 5, табл. – 9, додатків – 5, літератури – 54 дж.

У роботі проведено теоретико-методологічний аналіз проблеми впливу психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці. Проаналізовано основні наукові підходи до вивчення темпераменту, його структури та ролі у формуванні поведінкових реакцій особистості. Експериментально розглянуто вплив психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці. Підібрано й апробовано психодіагностичні тестові методики, спрямовані на дослідження впливу психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці. За допомогою методів обробки емпіричних даних представлено результати констатувального експерименту, на основі яких підібрано матеріали для розробки практичних рекомендацій, спрямованих на формування конструктивних стратегій поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях та підвищення рівня їхньої емоційно-поведінкової регуляції.

Ключові слова: АГРЕСИВНІСТЬ, ЕМОЦІЙНА НЕСТІЙКІСТЬ, ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ, КОНФЛІКТ, КОНФЛІКТНІСТЬ, КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ, МІЖСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ, НЕЙРОТИЗМ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ, САМОКОНТРОЛЬ, СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ, ТЕМПЕРАМЕНТ, ТРИВОЖНІСТЬ, ФРУСТРАЦІЯ.

ABSTRACT

Holubenko N. O. The influence of psychological properties of temperament on the emergence and overcoming of conflicts in adolescence. Qualification work. Kyiv, 2026.

The paper presents a theoretical and methodological analysis of the problem of the influence of psychological properties of temperament on the emergence and resolution of conflicts during adolescence. The main scientific approaches to the study of temperament, its structure, and its role in shaping an individual's behavioral reactions are analyzed. The influence of psychological properties of temperament on the emergence and resolution of conflicts in adolescence is experimentally examined. Psychodiagnostic testing methods aimed at studying the influence of psychological properties of temperament on the emergence and resolution of conflicts during adolescence were selected and tested. Using methods of empirical data processing, the results of the ascertaining experiment are presented, on the basis of which materials were selected for the development of practical recommendations aimed at forming constructive behavioral strategies of adolescents in conflict situations and improving the level of their emotional and behavioral regulation.

Key words: aggressiveness, emotional instability, emotional self-regulation, conflict, conflict proneness, communication skills, interpersonal interaction, neuroticism, adolescence, psychological properties, self-control, conflict behavior strategies, temperament, anxiety, frustration.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	12
1.1. Теоретико методологічний аналіз поняття темпераменту у вітчизняній і закордонній науковій психологічній літературі	12
1.2. Соціально–психологічні особливості розвитку особистості в підлітковому віці.....	22
1.3. Психологічні особливості впливу темпераменту на виникнення та подолання конфліктів	29
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	35
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	37
2.1. Дослідження психологічних особливостей впливу психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці.	37
2.2. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту	45
2.3. Практичні рекомендації щодо подолання конфліктів у підлітковому віці з урахуванням особливостей темпераменту.....	59
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	68
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підлітковий вік є одним із найбільш динамічних і суперечливих етапів розвитку особистості, коли відбувається становлення самосвідомості, формування ціннісних орієнтацій та засвоєння моделей соціальної взаємодії. Саме в цей період різко зростає частота міжособистісних конфліктів, що зумовлено емоційною нестійкістю, підвищеною чутливістю, потребою у самоствердженні та нерівномірністю психофізіологічного розвитку. Водночас темперамент, як вроджена характеристика динаміки психічних процесів, значною мірою визначає спосіб реагування підлітка на складні, конфліктні та стресові ситуації.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах сучасного інформаційного та соціального середовища підлітки стикаються з великою кількістю викликів – від нестабільності міжособистісних стосунків до високого рівня емоційного навантаження й соціального тиску. Психологічні властивості темпераменту можуть як посилювати конфліктність, так і сприяти побудові конструктивної взаємодії. Наприклад, холерики частіше демонструють імпульсивні та вибухові реакції, тоді як меланхоліки – схильність до уникання й внутрішнього переживання конфліктів. Нерозуміння цих відмінностей з боку батьків, педагогів та однолітків часто стає причиною ескалації проблемних ситуацій.

Проблематика конфліктів та способів їх вирішення привертає значну увагу як українських, так і зарубіжних дослідників. Серед вітчизняних науковців цю тему ґрунтовно розробляли І. В. Бондар, О. В. Горбачова, Н. С. Іванова, І. В. Ковальчук та інші. У світовій науковій думці вагомий внесок у вивчення конфліктної взаємодії зробили Р. Кольт, Дж. Джордан, У. Донохью, К. Томас і Р. Кілменн, Х. Корнеліус, Ш. Фейр та ін.

Особливий інтерес становить питання взаємозв'язку індивідуально-психологічних характеристик людини зі стилем її поведінки у конфліктних ситуаціях. Цей напрям був предметом наукового аналізу таких дослідників, як

Б. Білий, Н. Гришина, О. Донченко, Т. Титаренко, В. Хащенко та інших учених, які підкреслюють, що особистісні особливості суттєво визначають специфіку реагування та вибір стратегії поведінки під час конфлікту.

Науковий інтерес до теми пов'язаний із необхідністю виявити глибинні механізми впливу темпераменту на конфліктну поведінку, а також розробити ефективні стратегії їх подолання. У сучасній психології активно досліджуються нейропсихологічні основи темпераменту, роль емоційної регуляції в конфліктних ситуаціях, особливості соціально-психологічної адаптації підлітків. Проте залишається потреба у комплексному підході, який враховує індивідуально-типологічні особливості поведінки й дає можливість формувати адекватні моделі реагування для кожного типу темпераменту.

Об'єкт дослідження – темперамент як психобіологічна та психологічна властивість особистості підлітка.

Предмет дослідження – вплив психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити вплив психологічних властивостей темпераменту на виникнення конфліктів і ефективність їх подолання у підлітковому віці.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати вітчизняну та зарубіжну психологічну літературу з проблеми темпераменту та конфліктної поведінки підлітків.
2. Визначити особливості впливу різних типів темпераменту на конфліктну поведінку та соціальну адаптацію підлітків.
3. Вибрати методика дослідження темпераменту та конфліктності у підлітків і провести емпіричне дослідження.
4. Провести психологічний та статистичний аналіз отриманих результатів.
5. Розробити практичні рекомендації щодо подолання конфліктів і підвищення адаптації підлітків з урахуванням типу темпераменту.

Теоретико–методологічну базу дослідження складають: вплив темпераменту на конфліктну поведінку (С. Ю. Діхтяренко, Л. А. Данилевич, А. В. Шульдик, О. О. Андрусик); концепції конфліктності (І. В. Бондар, О. В. Горбачова, Н. С. Іванова, І. В. Ковальчук, В. І. Кузьменко, Т. Ю. Куниця, О. М. Ляшенко, І. С. Мельник, О. А. Резнікова, Ф. Райс, К. Томас, Р. Кілманн, К. Левін, М. Дойч, Г. Келман, Л. Козер, Р. Дарендорф, Дж. Бертон, К. Мур, З. Р. Кісіль, А. Бандура, З. Фройд); концепції темпераменту (Гіппократ, Г. Айзенк, К. Юнг, У. Шелдон, Д. Кеттелл, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, О. В. Запорожець, П. Р. Чамата, В. А. Роменець, Т. М. Титаренко, В. Г. Панок); психологічні особливості підліткового віку (Д.І. Фельдштейн, З. Фройд, А. Фройд, С. Холл, С.М. Кодацька, М. Боришевський, І. Булах, І. Дубровіна, В. Ковтун).

Методи (методики) дослідження: *теоретичні:* аналіз наукової психологічної літератури; *емпіричні:* бесіда, спостереження, констатувальний експеримент, тестування (Особистісний опитувальник Г.Айзенка; опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті; Опросник Стреляу «Темперамент у структурі особистості»; методика «Рівень конфліктності особистості»); *інтерпретаційні та математичні методи математичної обробки даних.*

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленому аналізі психологічних особливостей темпераменту як базової характеристики індивідуальності підлітка та вивченні його ролі у виникненні й перебігу міжособистісних конфліктів у підлітковому віці. У роботі розкрито механізми впливу типологічних властивостей нервової системи на емоційні реакції, стиль поведінки та способи подолання конфліктних ситуацій. Уточнено зміст понять «конфліктність», «конфліктна взаємодія підлітків», «емоційна саморегуляція», «темперамент як чинник конфлікту». Отримані теоретичні положення доповнюють наукові уявлення про індивідуально-психологічні детермінанти конфліктної поведінки та можуть бути використані у подальших дослідженнях вікової та педагогічної психології.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування підбраного методичного інструментарію для діагностики типів темпераменту та виявлення їхнього впливу на рівень конфліктності підлітків. На основі отриманих результатів розроблено практичні рекомендації щодо формування конструктивних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, розвитку емоційної регуляції та адекватного врахування індивідуальних темпераментних особливостей у роботі з підлітками. Матеріали дослідження можуть бути використані практичними психологами, соціальними педагогами, класними керівниками та батьками для профілактики конфліктів, корекційної роботи та створення сприятливого мікроклімату в підлітковому середовищі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Теоретико методологічний аналіз поняття темпераменту у вітчизняній і закордонній науковій психологічній літературі

Проблема темпераменту посідає одне з провідних місць у системі психологічного знання, оскільки стосується базових, біологічно зумовлених характеристик особистості. У сучасній психології темперамент розглядається як фундаментальна властивість, що визначає динамічні особливості психічної діяльності індивіда та виступає природною основою формування індивідуально-психологічних відмінностей.

Темперамент обумовлює специфіку перебігу психічних процесів, зокрема інтенсивність і стійкість емоційних реакцій, рівень емоційної вразливості, темп психічної діяльності, активність та енергійність поведінки. Саме через ці динамічні характеристики виявляються індивідуальні відмінності між людьми, які зберігають відносну стабільність упродовж життя [40].

Незважаючи на тривалу історію дослідження проблеми темпераменту – від класичних типологічних концепцій до сучасних психофізіологічних та нейропсихологічних підходів – у науковому середовищі й досі тривають дискусії щодо його структури, механізмів формування та співвідношення з іншими властивостями особистості. Водночас більшість дослідників визнають, що темперамент є біологічним підґрунтям особистості, яке визначає своєрідність її соціального функціонування. Властивості темпераменту

характеризуються відносною сталістю, генетичною детермінованістю та тривалістю прояву.

Темперамент (від лат. *temperamentum* – співвідношення, належна міра) у психологічній науці визначається як сукупність найбільш стійких індивідуально-психологічних властивостей особистості, що характеризують динамічний бік її психічної діяльності та поведінки [30].

Історія становлення поняття «темперамент» бере свій початок ще в античні часи. Його виникнення пов'язане з ученням давньогрецького лікаря та філософа Гіппократа, який одним із перших намагався пояснити індивідуальні відмінності між людьми через особливості їхньої тілесної організації. Саме він увів у науковий обіг термін «темперамент», поклавши початок багатовіковій традиції його дослідження [27].

В основі гіппократівської концепції лежало уявлення про те, що людський організм складається з чотирьох основних «життєвих соків» (рідини): крові, жовтої жовчі, чорної жовчі та слизу (лімфи). На думку вченого, їхня пропорція визначала не лише фізичний стан людини та перебіг хвороб, але й особливості її поведінки, емоційного реагування та характеру. Властивості вказані у таблиці (див. табл. 1.1) [22].

Таблиця 1.1

Антична типологія темпераментів

«Життєвий сік»	Тип темпераменту	Основні психологічні характеристики
Жовта жовч	Холерик	Імпульсивність, енергійність, запальність, швидкі та інтенсивні емоційні реакції
Слиз (лімфа)	Флегматик	Спокійність, повільність, врівноваженість, емоційна стійкість
Кров	Сангвінік	Життєрадісність, активність, товариськість, оптимізм
Чорна жовч	Меланхолік	Чутливість, вразливість, схильність до глибоких переживань, стриманість

Хоча сьогодні вчення про «життєві соки» має історичне значення і не підтверджується сучасною фізіологією, сама ідея біологічної зумовленості

індивідуальних відмінностей стала фундаментом для подальших наукових теорій темпераменту [10].

До середини XVII століття в наукових уявленнях про темперамент домінувала думка про його анатомо-фізіологічну зумовленість, зокрема через особливості будови та функціонування кровоносної системи. Дослідники пов'язували індивідуальні відмінності між людьми з якісними характеристиками крові та особливостями її циркуляції в організмі [17].

Зокрема, німецький філософ Іммануїл Кант вважав, що природною основою темпераменту є індивідуальні особливості хімічного складу крові. На його думку, саме фізіологічні властивості організму визначають динаміку психічних процесів та своєрідність емоційного реагування людини. Водночас Кант намагався поєднати фізіологічне пояснення темпераменту з психологічним аналізом поведінки, що стало важливим кроком у розвитку наукових уявлень про індивідуальні відмінності [27].

Однією з найвідоміших типологій, що ґрунтується на зв'язку між особливостями зовнішньої будови тіла та психічними властивостями людини, є концепція німецького психіатра і психолога Ернста Кречмера. Свої погляди він виклав у праці «Будова тіла і характер» (1921). Центральною ідеєю його теорії є положення про залежність між конституціональним типом тілобудови людини та притаманними їй психологічними особливостями [51].

Е. Кречмер виокремив чотири основні типи тілобудови (див. рис. 1.1):



Рис. 1.1. Основні тілобудови за Е. Кречмером

Лептосоматичний (астенічний) – худорлява, витягнута статура;

Пікнічний – повна, округла статура;

Атлетичний – міцна тілобудова з добре розвиненою мускулатурою;

Диспластичний – непропорційна або деформована статура.

На думку дослідника, зазначені типи тілобудови корелюють із певними типами темпераменту. Зокрема, лептосоматичному типу відповідає шизотимічний темперамент, для якого характерні замкнутість, стриманість, схильність до внутрішніх переживань та певна відчуженість. Атлетичному типу притаманний іксотимічний темперамент, що вирізняється врівноваженістю, стриманістю в емоційних проявах і стабільністю поведінки. Пікнічний тип пов'язується з циклотимічним темпераментом, якому властиві товариськість, емоційна мінливість, відкритість і практична спрямованість.

Конституціональна теорія Е. Кречмера стала однією з перших спроб емпірично обґрунтувати зв'язок між соматичними та психологічними характеристиками людини [51].

Типологічна класифікація, запропонована швейцарським психіатром, психологом і філософом Карлом Густавом Юнгом, стала важливим етапом у

розвитку психології особистості. У процесі клінічної практики та багаторічних спостережень учений виокремив два основні типи психологічної орієнтації особистості – екстравертований та інтровертований.

На думку К. Г. Юнга, екстравертований тип характеризується спрямованістю психічної енергії назовні – на зовнішній світ, соціальне середовище, загальноприйняті норми та об'єктивні обставини. Для представників цього типу визначальними у поведінці є зовнішні чинники, суспільні очікування та взаємодія з оточенням. У межах традиційної темпераментної типології до екстравертованого типу Юнг відносив холериків і сангвініків [38].

Інтровертований тип, навпаки, характеризується внутрішньою спрямованістю – на власні переживання, цінності, емоції та суб'єктивне ставлення до подій. Поведінка інтровертів більшою мірою визначається внутрішнім світом особистості, ніж зовнішніми обставинами. До цього типу К. Г. Юнг відносив флегматиків і меланхоліків.

Крім поділу на екстравертів та інтровертів, дослідник виокремив чотири психологічні функції, що визначають спосіб орієнтації людини у світі: мислення, відчуття (сенсорику), почуття (емоції) та інтуїцію. Залежно від домінування певної функції він описав відповідні психологічні типи: мисленнєвий, сенсорний, емоційний та інтуїтивний. Поєднання типу спрямованості (екстраверсія – інтроверсія) з провідною психічною функцією формує індивідуальну типологічну структуру особистості [38].

Важливим етапом у розвитку сучасних уявлень про темперамент стала знакова дискусія за круглим столом, що відбулася під час засідання Товариства досліджень розвитку дітей у 1985 році. У межах цього наукового обговорення було представлено чотири провідні моделі темпераменту, кожна з яких акцентувала увагу на різних, конституційно зумовлених і багатовимірних характеристиках індивіда. Дослідники підкреслювали відносну стабільність темпераменту як внутрішнього чинника, що визначає поведінкові прояви,

водночас визнаючи, що його зовнішнє вираження може змінюватися залежно від віку та соціального контексту.

Попри спільне визнання біологічної основи темпераменту, між ученими не було досягнуто консенсусу щодо його концептуальних меж. Зокрема, А. Томас і С. Чесс обмежували розуміння темпераменту переважно спостережуваними стилями поведінки дитини. Натомість Дж. Голдсміт і Дж. Кампос розглядали темперамент у дитинстві передусім як прояв первинних емоційних реакцій. У свою чергу, М. Ротбарт і Г. Дерріберрі розширили це поняття, включивши до структури темпераменту також когнітивні процеси, зокрема механізми регуляції уваги та самоконтролю [50].

Важливою віхою у дослідженні темпераменту стало лонгітюдне дослідження А. Томаса та С. Чесс (1977), яке суттєво вплинуло на розвиток сучасної дитячої психології. У межах цього дослідження автори зосередилися на аналізі поведінкових стилів дітей, виокремивши дев'ять основних вимірів темпераменту: рівень активності, ритмічність (регулярність біологічних функцій), реакція наближення–уникнення, адаптивність, поріг чутливості, інтенсивність реакції, якість настрою, тривалість уваги (наполегливість) та відволікання [54].

На основі поєднання цих параметрів дослідники умовно поділили дітей на три типи:

- «легкі» діти – з позитивним настроєм, високою адаптивністю та регулярністю поведінки;
- «важкі» діти – з підвищеною емоційною інтенсивністю, нерегулярністю та схильністю до негативних реакцій;
- діти з повільним пристосуванням (з тривалим звиканням) – обережні, менш активні, які потребують більше часу для адаптації до нових умов.

Вагомим теоретичним внеском А. Томаса та С. Чесс стало введення поняття «goodness of fit» («відповідність» або «гармонійна взаємодія»). Згідно з цією концепцією, оптимальні результати психічного розвитку досягаються тоді, коли індивідуальні особливості темпераменту дитини узгоджуються з

вимогами, очікуваннями та можливостями навколишнього середовища. Інакше кажучи, не сам темперамент визначає успішність розвитку, а ступінь його відповідності соціальному контексту [54].

Натомість невідповідність між темпераментними особливостями дитини та характеристиками середовища може спричинити труднощі адаптації та формування неадаптивних форм поведінки. Таким чином, дослідження Томаса і Чесс продемонструвало важливість врахування взаємодії біологічних передумов і соціальних чинників у процесі розвитку особистості.

Проблема темпераменту посідає важливе місце в українській психологічній науці та розглядається у зв'язку з індивідуально-психологічними особливостями особистості, динамікою психічної діяльності та регуляцією поведінки. Значний внесок у її вивчення зробили вітчизняні науковці різних періодів.

Одним із засновників наукового підходу до дослідження індивідуальних відмінностей, зокрема темпераменту, є Г. С. Костюк. У його працях темперамент розглядається як природна основа психічної діяльності, що виявляється в темпі, ритмі, інтенсивності психічних процесів та тісно пов'язана з розвитком особистості в діяльності. Учений наголошував, що темперамент не визначає змісту поведінки, але впливає на її динамічні характеристики [13].

У межах сучасної української психологічної школи проблема темпераменту ґрунтовно розглядається у працях С. Д. Максименка. Учений аналізує темперамент як біопсихічну основу особистості, що взаємодіє з мотиваційною сферою, характером і саморегуляцією. Темперамент, за Максименком, виступає важливим чинником індивідуального стилю діяльності [19].

В. В. Рибалка розглядає темперамент у структурі індивідуальності, підкреслюючи його роль у формуванні особистісних властивостей та поведінкових стратегій. Автор зазначає, що темперамент впливає на способи реагування людини на життєві ситуації, зокрема стресові та конфліктні [36].

У навчально-методичних і наукових працях Л. М. Орбан-Лембрик темперамент подається як складова психічної організації особистості, що зумовлює емоційну виразність, темп діяльності та комунікативні особливості. Дослідниця наголошує на необхідності врахування типу темпераменту в професійній діяльності та міжособистісній взаємодії [26].

Вітчизняна наука внесла значний вклад у вивчення темпераменту. На початку XX століття у рамках теорії вищої нервової діяльності було виділено чотири типи нервових процесів, які зіставлялися з класичною гіппократівською типологією темпераменту. Кожен тип характеризується певними властивостями нервових процесів, що визначають динамічний бік психічної діяльності та поведінки людини (див. табл. 1.2) [19].

Таблиця 1.2

Типи темпераменту та характеристика нервових процесів

Тип темпераменту	Характеристика нервових процесів	Особливості поведінки
Меланхолік (слабкий тип)	Слабкі збудливі та гальмівні процеси, низька працездатність коркових клітин	Замкнутість, обережність, низька швидкість реакцій
Холерик (сильний неурівноважений)	Сильний збудливий процес, відносно сильне гальмування, переважання збудження	Імпульсивність, енергійність, схильність до швидких емоційних реакцій
Сангвінік (сильний урівноважений рухливий)	Сильні збудження та гальмування з високою рухливістю, швидка зміна збудження на гальмування	Активність, комунікабельність, швидка адаптація до змін
Флегматик (сильний урівноважений, інертний)	Сильні, урівноважені процеси збудження і гальмування, але мала рухливість	Спокій, врівноваженість, повільність у діях

Кожен тип темпераменту характеризується низкою психологічних властивостей, що проявляються в різному ступені (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Властивості темпераменту та їх прояви

Властивість	Опис	Приклад прояву
Сензитивність	Інтенсивність стимулів, необхідних для реакції	Чутливість до гучних звуків або яскравого світла
Реактивність	Емоційність реакції на стимули однакової сили	Різкі емоційні зміни у відповідь на однакові події
Активність	Енергійність, інтенсивність поведінки	Висока фізична або соціальна активність
Співвідношення реактивності та активності	Визначає поведінку залежно від внутрішніх та зовнішніх обставин	Підвищена активність у стресових ситуаціях або її зменшення
Темп реакцій	Швидкість психічних процесів	Швидка або повільна обробка інформації та прийняття рішень
Пластичність / ригідність	Ступінь адаптації до стимулів	Легкість пристосування до нових умов або вперте дотримання звичних схем
Екстраверсія / інтроверсія	Залежність реакцій від зовнішніх або внутрішніх стимулів	Орієнтація на зовнішній світ або на власні внутрішні переживання

Українські дослідники, зокрема І. Бех, О. Кочубейник та Н. Чепелева, приділяють значну увагу ролі темпераменту у розвитку особистості та формуванні професійних навичок, а також у процесі взаємодії психолога з клієнтами. Вони розглядають темперамент як складову, що суттєво впливає на такі характеристики, як стресостійкість, рівень емпатії, здатність до саморегуляції та ефективність комунікації [1].

Особливо підкреслюється, що врахування індивідуальних темпераментних особливостей сприяє:

- кращому розумінню інших людей;
- формуванню довірчих взаємин;
- запобіганню конфліктів;
- розвитку емоційного інтелекту.

Таким чином, дослідження українських учених підтверджують, що темперамент є важливим чинником, оскільки визначає не лише особистісну стабільність, а й ефективність міжособистісної взаємодії [1].

Отже, проведений аналіз літератури свідчить, що проблема темпераменту є однією з ключових у психологічній науці, оскільки він визначає динамічні характеристики психічної діяльності, індивідуальні відмінності та способи взаємодії особистості із середовищем. Історично дослідження темпераменту розвивалося від античних концепцій Гіппократа, який вперше пов'язав поведінкові особливості людини з пропорціями «життєвих соків», до типологій ХХ століття та сучасних багатовимірних моделей.

Німецькі та швейцарські дослідники, зокрема Е. Кречмер і К. Г. Юнг, розвинули класичні підходи, поєднуючи зовнішні фізіологічні ознаки та психічні функції з типологією поведінки. Кречмер встановив взаємозв'язок між конституціональним типом тіла та психічними властивостями, виділивши чотири конституційні типи та відповідні їм типи темпераменту. Юнг, у свою чергу, виокремив екстравертований та інтровертований типи особистості та підкреслив значення провідної психічної функції (мислення, відчуття, емоції, інтуїція) для визначення індивідуальної поведінкової моделі.

Сучасні підходи до вивчення темпераменту включають багатовимірні моделі, що оцінюють його як конституційно-зумовлену систему властивостей. Так, лонгітюдні дослідження Томаса і Чесс (1977) виокремили дев'ять параметрів дитячого темпераменту та підкреслили значення відповідності темпераменту дитини характеристикам середовища («goodness of fit») для оптимального розвитку. Вітчизняна наука внесла власний внесок, виділяючи типи вищої нервової діяльності, що корелюють з класичними темпераментними типами, та визначаючи ключові властивості темпераменту: сензитивність, реактивність, активність, темп реакцій, пластичність і рівень екстраверсії/інтроверсії.

Українські дослідники (І. Бех, О. Кочубейник, Н. Чепелева, Г. С. Костюк, І. О. Сікорський, С. Д. Максименко, В. В. Рибалка, Л. М. Орбан-Лембрик) підкреслюють роль темпераменту у формуванні особистості, професійних навичок, ефективності комунікації та емоційного інтелекту. Вони розглядають

темперамент як біопсихічну основу індивідуального стилю діяльності, що впливає на стресостійкість, здатність до саморегуляції та взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, сучасні наукові підходи до темпераменту поєднують історичні типології та сучасні багатовимірні моделі, підкреслюючи його стабільність, біологічну детермінованість і водночас пластичність у взаємодії з соціальним середовищем. Аналіз літератури свідчить, що темперамент є фундаментальною складовою особистості, що визначає динаміку психічної діяльності та впливає на ефективність професійної та міжособистісної взаємодії.

1.2. Соціально–психологічні особливості розвитку особистості в підлітковому віці

Головний зміст підліткового віку полягає в переході від дитинства до дорослості. Цей перехід поділяється на два етапи: підлітковий вік і юність (ранню та пізню). Водночас хронологічні межі цих вікових періодів часто визначаються по-різному. Процес акселерації порушив усталені вікові межі підліткового періоду. У медичній, психологічній, педагогічній, юридичній та соціологічній літературі наводяться різні межі підліткового віку: 10–14 років, 14–18 років, 12–20 років [37].

В українських наукових джерелах представлено різні точки зору щодо поняття підліткового періоду. Однак їх узагальнений аналіз свідчить про наявність двох основних підходів до його розуміння. З одного боку, акцент робиться на ідеї перелому, коли відбуваються раптові зміни, передусім у діяльності та розвитку особистості, що зумовлюють суттєві трансформації світогляду, мислення й уявлень, необхідні для подальшого становлення особистості. З іншого боку, підліткова криза розглядається як психологічне

відхилення, що супроводжується стражданнями, пригніченістю, страхом і тривожністю [32].

Опис пубертатного періоду має тривалу історію. Одним із перших, хто звернувся до проблеми підліткового віку, був Ж.-Ж. Руссо. Подібні ідеї, вже в межах наукової психології, були розвинуті С. Холлом на початку ХХ століття, який є автором першої фундаментальної праці, присвяченої підлітковому віку. Основний зміст цього вікового періоду він охарактеризував як «кризу самосвідомості». На думку вченого, лише подолавши цю кризу, підліток набуває «почуття індивідуальності». До цього моменту він перебуває в стані пошуку власного «Я», що зумовлює нестійкість, яка проявляється в різних аспектах поведінки: висока активність змінюється ослабленням, самовпевненість – сором'язливістю, егоїзм – альтруїзмом тощо [32].

Значний вплив на формування теорії перехідного віку справив психоаналіз. Його засновник З. Фройд висунув низку положень щодо природи підліткової та юнацької сексуальності, а також емоційних процесів особистості. Згідно з науковими працями З. Фройда, всі люди в ранньому підлітковому віці проходять через так званий «гомосексуальний період», під час якого сплеск сексуальної енергії підлітка спрямовується на особу власної статі (ровесника або старшого за віком). У цей період підліток надає перевагу спілкуванню з однолітками своєї статі, і лише поступово об'єктом лібідозної енергії стає особа протилежної статі [49].

Важливим внеском у розуміння психології підліткового віку є також праця Е. Шпрангера «Психологія юнацького віку», опублікована у 1924 році. У цій роботі автор виокремлює три основні типи розвитку в підлітковому віці. Перший тип – це «підліткова криза», за якої дитина переживає свій вік як «друге народження». Другий тип характеризується стабільним і поступовим зростанням, коли підліток плавно залучається до «дорослої діяльності». Третій тип розвитку пов'язаний з активним самовихованням і свідомою роботою особистості над власним становленням [53].

У концепції Ж. Піаже підлітковий вік розглядається як період остаточного вдосконалення особистості, упродовж якого формується власна програма життя. Плануючи своє майбутнє, підліток наділяє себе значущою роллю у «спасінні людства» або вирішенні глобальних проблем і вибудовує власне життя відповідно до подібних ідеалів та цілей [45].

Фізичний розвиток у підлітковому віці визначається активізацією та складною взаємодією гормонів росту й статевих гормонів, які запускають процеси стрімкого соматичного та фізіологічного дозрівання. Відбувається різке збільшення зросту і маси тіла, змінюються пропорції тіла, формуються вторинні статеві ознаки. Нерівномірність розвитку окремих систем організму, зокрема серцево-судинної та дихальної, а також тимчасові порушення кровопостачання головного мозку зумовлюють нестабільність судинного й м'язового тону. Це проявляється швидкою зміною фізичного самопочуття, підвищеною втомлюваністю та різкими коливаннями настрою.

Соціальна ситуація розвитку характеризується посиленням прагнення підлітка до автономії, самостійності та самовизначення. У підлітковому віці відбувається становлення потреби у визнанні власної дорослості, самостійності та особистісної автономії. Водночас найближче соціальне оточення, зокрема батьки та інші значущі дорослі, нерідко продовжують сприймати підлітка крізь призму дитячої соціальної ролі. Така невідповідність між прагненням підлітка до самоствердження та ставленням оточення зумовлює виникнення внутрішньоособистісних суперечностей і міжособистісних конфліктів [33].

Провідною діяльністю підліткового віку є діяльність, предметом якої виступає інша людина. Її змістом стає побудова системи міжособистісних взаємин, освоєння соціальних ролей та способів взаємодії, що забезпечують входження підлітка у світ дорослих стосунків.

Спілкування з однолітками набуває провідного значення, оскільки саме в ньому задовольняються важливі інформаційні, емоційні та соціальні потреби, які не можуть бути повністю реалізовані у взаємодії з дорослими.

Група ровесників стає простором самоствердження, перевірки власної значущості та формування почуття приналежності [42].

Психічний розвиток у підлітковому віці характеризується якісними змінами пізнавальних процесів. Відбувається інтелектуалізація сприймання, що зумовлена ускладненням навчальної діяльності. Формується довільна увага, яка стає більш керованою, усвідомленою та набуває рис цілеспрямованої пізнавальної активності.

Зазнає змін і пам'ять: відбувається її інтелектуалізація, підліток поступово відмовляється від механічного заучування на користь смислового опрацювання матеріалу. Активно засвоюються мнемічні прийоми, що дозволяють ефективно організовувати та відтворювати великі обсяги інформації [42].

Подальшого розвитку набуває теоретичне, рефлексивне мислення. Мисленнєві операції стають формально-логічними, підліток опановує гіпотетико-дедуктивне мислення, здатний оперувати гіпотезами та свідомо контролювати власні інтелектуальні дії. Формується установка на розвиток мислення, активно розвиваються операції узагальнення, класифікації, аналогії та абстрагування.

Уява зближується з теоретичним мисленням, що створює передумови для розвитку творчості. Потреби, емоції та почуття, які переживає підліток, знаходять відображення у фантазійних образах і уявних ситуаціях. Саме через уяву підліток глибше усвідомлює власні переживання та вперше конструює образ свого майбутнього життєвого шляху.

Мовлення стає більш контрольованим і гнучким. Значно збагачується словниковий запас, зростає чутливість до мовних норм і стилістичних відтінків. Підліток здатний варіювати мовлення залежно від ситуації спілкування та особистості співрозмовника, виявляє інтерес до значень слів і смислових нюансів мови. Усвідомлення мовних значень сприяє індивідуалізації самосвідомості. Водночас у підліткових субкультурах

особливого значення набуває сленг як засіб групової ідентифікації. У цей період інтенсивно розвиваються різні форми мовлення, зокрема й письмове.

Особистісний розвиток і становлення самосвідомості в підлітковому віці характеризуються глибокими якісними зрушеннями, які визначають подальший життєвий шлях особистості [41].

У цей період відбувається істотна перебудова самосвідомості, у межах якої послідовно формуються дві ключові її форми: почуття дорослості та Я-концепція – цілісна, внутрішньо узгоджена система уявлень підлітка про самого себе, образів власного «Я». За своїм змістом самосвідомість є соціальною свідомістю, інтеріоризованою особистістю, що формується внаслідок нових типів взаємин із соціальним оточенням та входження у світ цінностей. Вона виконує важливу соціально-регуляторну функцію, забезпечуючи самоконтроль і самоспрямування поведінки. Бажаний образ власної особистості конструюється підлітком шляхом інтеграції значущих якостей різних людей [41].

Дорослий у цьому процесі постає як складнодоступний ідеал, тоді як одноліток виконує функцію «міри», з якою підліток порівнює себе. Самооцінка в підлітковому віці зазвичай є заниженою та нестійкою, що зумовлює підвищену чутливість до соціальних оцінок. Характерним є феномен «уявної аудиторії», коли підліток переконаний, що оточення постійно спостерігає за ним, оцінює його зовнішність і поведінку.

Підліток відкриває для себе власний внутрішній світ, що супроводжується схильністю до усамітнення, переживаннями самотності, нерозуміння та екзистенційної туги. Центральне місце у формуванні самосвідомості посідає образ тіла, який тісно пов'язаний із загальним образом «Я». У дівчат він, як правило, має більш виражене емоційне забарвлення та значною мірою впливає на самооцінку, ніж у хлопців [24].

Період отрочтва позначений істотними змінами у самосприйнятті, які психологи пов'язують зі становленням Я-ідентичності – усвідомленням власної цілісності, неперервності та унікальності.

У мотиваційній сфері з'являються нові мотиви навчання, пов'язані з формуванням життєвої перспективи. Навчальна діяльність для багатьох підлітків набуває особистісного сенсу, оскільки розглядається як засіб самореалізації та досягнення майбутніх цілей.

Емоційна сфера зазнає значних змін і характеризується інтенсивністю переживань та внутрішньою нестабільністю. Підлітковий вік часто супроводжується емоційними труднощами та розвитком соціальних фобій. Підлітки стають більш сором'язливими, надмірно зосереджуються на уявних або реальних недоліках зовнішності й поведінки, що може призводити до уникання соціальних контактів. У деяких випадках тривожність настільки посилюється, що паралізує соціальну активність і зумовлює відмову від більшості форм групової взаємодії [24].

Взаємини з однолітками виокремлюються в автономну сферу особистого життя, відносно незалежну від впливу дорослих. У ровесниках підліток цінують риси товариша й друга – надійність, кмітливість, сміливість, щирість. Провідними стають прагнення до спільної діяльності, наявності близьких друзів, потреба бути прийнятим, визнаним і поважаним за власні індивідуальні якості, а також займати значущу позицію в групі [6].

Саме підліткова група виступає особливим психологічним простором, у межах якого формуються основні особистісні новоутворення цього віку.

Стосунки з дорослими носять амбівалентний характер: поєднуються прагнення до незалежності, автономії та водночас потреба в підтримці, захисті й емоційній опорі.

До основних психологічних новоутворень підліткового віку належать:

- абстрактне мислення, пов'язане з переходом інтелекту до стадії формальних операцій (за Ж. Піаже);
- рефлексія, яка забезпечує пізнання себе та розуміння інших людей;
- уява, що опосередковується абстрактним мисленням і часто переноситься у сферу фантазій;

– самооцінка та Я-концепція, які сприяють зростанню саморегуляції, контролю поведінки та особистісному розвитку [15].

Провідним новоутворенням підліткового віку виступає почуття дорослості – особлива форма самосвідомості, що виявляється у ставленні підлітка до себе як до особистості, здатної самостійно приймати рішення, нести відповідальність за власні дії та займати рівноправне становище у системі соціальних взаємин.

Підліткова криза за своєю психологічною природою нагадує кризу трьох років («Я сам»), оскільки відображає процес становлення особистості як суб'єкта власного розвитку. Для неї характерні зниження навчальної продуктивності, негативізм, опозиційність щодо соціального оточення, схильність до суперечок. Водночас підліток переживає внутрішнє напруження, незадоволеність собою, прагнення до усамітнення та самоізоляції, що відображає глибину внутрішніх змін цього вікового етапу [48].

Отже, підлітковий вік – це комплексний і багатовимірний етап розвитку особистості, який поєднує активну фізіологічну перебудову, формування самосвідомості, інтенсивний когнітивний розвиток та складну соціальну інтеграцію. У цей період підліток переживає значні внутрішні трансформації: формується Я-концепція, розвивається почуття дорослості, інтелектуальні та емоційні процеси набувають більшої рефлексивності та самоконтролю. Одночасно відбувається соціальна самостверджувальна діяльність через спілкування з ровесниками та освоєння дорослих ролей. Підліткова криза, нестійка самооцінка та емоційна лабільність виступають нормальними компонентами цього етапу, створюючи умови для становлення автономної, саморегульованої та творчої особистості.

1.3. Психологічні особливості впливу темпераменту на виникнення конфліктів

Виникнення конфліктів зазвичай зумовлене психологічними особливостями особистості, специфікою її поведінки та тими потребами, які були порушені. Різноманітність потреб виступає джерелом і мотивом діяльності людини та значною мірою впливає на її поведінкові прояви. Особливо чітко це простежується у випадках, коли особистість наділена владою та має можливість ухвалювати рішення. Розглянемо основні характеристики темпераменту, що визначають поведінку людини в конфліктних ситуаціях.

Роль темпераменту в поведінці індивіда в конфліктних ситуаціях полягає у формуванні певних особистісних якостей, які визначають схильність особистості до виникнення та розвитку конфліктів.

Однією з провідних характеристик темпераменту є його відносна стійкість і стабільність. Темперамент зумовлює індивідуальні здібності та схильності особистості, визначає типові способи емоційного реагування й поведінкові реакції в різних життєвих ситуаціях. Залежно від домінантних рис темпераменту особистість може проявляти врівноваженість і спокій або, навпаки, імпульсивність, підвищену збудливість і нервозність [31].

У сучасних психологічних дослідженнях виокремлюють кілька базових типів темпераменту, кожен із яких має специфічні психологічні особливості та поведінкові прояви.

Сангвінік – це тип особистості, що характеризується високим рівнем активності, життєвого тону, ентузіазму та оптимізму. Представники цього типу відзначаються комунікабельністю, схильністю до соціальної взаємодії, ініціативністю та прагненням перебувати в центрі уваги. Вони позитивно сприймають навколишній світ, легко адаптуються до нових умов і ситуацій, демонструють швидкість психічних процесів і схильність до імпульсивних дій.

Холерик – тип темпераменту, для якого характерні висока активність, енергійність, наполегливість і виражена цілеспрямованість. Холерики мають сильну волю, прагнуть до досягнення поставлених цілей і нерідко готові йти на ризик заради успіху. Вони здатні до організаторської діяльності та лідерства. Водночас їм властивий підвищений рівень емоційної збудливості, дратівливості та нетерпимості, що може спричиняти міжособистісні конфлікти.

Флегматик – тип особистості, що вирізняється врівноваженістю, емоційною стабільністю та стриманістю. Флегматики характеризуються повільним темпом психічних реакцій, схильністю до розсудливості, обережності та низькою експресивністю емоційних проявів. Вони надійні, послідовні у своїх діях, здатні зберігати спокій у складних ситуаціях і виступають стабільними партнерами в міжособистісній взаємодії.

Меланхолік – тип темпераменту, якому притаманні підвищена чутливість, емоційна вразливість і схильність до глибоких переживань. Меланхоліки часто мають розвинені творчі здібності, тонке естетичне сприйняття та індивідуальний стиль мислення. Вони схильні до рефлексії, самоаналізу, мрійливості й мають насичений внутрішній світ. Водночас для них характерні песимістичні настрої та підвищена схильність до депресивних станів [3].

Важливо зазначити, що темперамент особистості не є абсолютно незмінним утворенням: він може зазнавати певних модифікацій під впливом соціального середовища, життєвого досвіду та виховання [4].

Конфлікт є невід’ємною складовою життєдіяльності людини та функціонування суспільства. Він виникає в різних сферах соціальної взаємодії – від міжособистісних і сімейних відносин до міжгрупових та міждержавних протистоянь. Загальна характеристика конфлікту може бути подана таким чином [4].

Поняття «конфлікт» передбачає наявність суперечностей, протилежностей і зіткнення інтересів між різними соціальними групами,

індивідами або організаціями. Зазначені суперечності можуть мати як зовнішній характер (наприклад, міжнародні конфлікти), так і внутрішній (сімейні, командні, колективні). Причинами їх виникнення можуть бути боротьба за ресурси, територію, владу, а також ідеологічні розбіжності та інші соціально значущі чинники [7].

Стратегії поведінки в конфлікті є різноманітними та залежать від цілей конфліктної взаємодії, особистісних характеристик сторін, їхніх можливостей і наявних ресурсів. Однією з можливих стратегій є конфронтація, яка передбачає відкрите протистояння та застосування силових або жорстких методів для досягнення бажаного результату. До інших стратегій належать компроміс, колаборація, уникання та конкуренція.

Компромісна стратегія ґрунтується на готовності сторін до взаємних поступок і пошуку взаємовигідних рішень, що дає змогу частково задовольнити інтереси кожного учасника конфлікту. Колабораційна стратегія передбачає співпрацю сторін задля досягнення спільної мети шляхом об'єднання зусиль і ресурсів. Стратегія уникання полягає у свідомому відході від конфліктної ситуації, ігноруванні суперечностей з метою збереження відносної гармонії у взаєминах. Натомість стратегія конкуренції (суперництва) характеризується прямим змаганням і боротьбою з опонентом задля реалізації власних інтересів [11].

Загалом вибір стратегії поведінки в конфлікті зумовлюється сукупністю факторів, зокрема культурними особливостями, індивідуально-психологічними характеристиками учасників, складністю ситуації та рівнем їхньої взаємодії. Ефективне управління конфліктами потребує усвідомленого та ситуаційно доцільного вибору стратегії, а також розвитку навичок комунікації, співробітництва та пошуку компромісних рішень.

Таким чином, загальна характеристика конфлікту та стратегій поведінки в ньому передбачає наявність об'єктивних і суб'єктивних суперечностей між сторонами, а також свідомий вибір способів конфліктної взаємодії відповідно до конкретних умов і очікуваного результату [16].

Темперамент є однією з базових індивідуально-психологічних характеристик особистості, яка істотно впливає на особливості поведінки людини, спосіб реагування на складні ситуації та характер міжособистісної взаємодії. Саме через ці механізми темперамент може відігравати значну роль у виникненні, розвитку та перебігу конфліктів [35].

Передусім вплив темпераменту на конфліктогенність зумовлений інтенсивністю та динамікою емоційних реакцій. Особи з високим рівнем збудливості нервової системи, зокрема представники холеричного та меланхолічного типів темпераменту, схильні до більш гострого переживання фрустрації, швидкого емоційного реагування та імпульсивних дій. У конфліктних ситуаціях це може проявлятися у різких висловлюваннях, нетерпимості до альтернативних поглядів, підвищеній дратівливості або емоційній замкненості, що підсилює напруженість взаємодії та сприяє ескалації конфлікту [46].

Темперамент також впливає на особливості комунікації та стилі поведінки в міжособистісних відносинах. Наприклад, сангвініки, завдяки високій соціальній активності та оптимізму, зазвичай легше встановлюють контакти й швидше долають напруження, однак їхня схильність до поверховості або імпульсивності може призводити до непорозумінь. Холерики, орієнтовані на домінування та досягнення результату, нерідко демонструють авторитарність і наполегливість, що в умовах взаємодії з іншими типами темпераменту може сприйматися як тиск і провокувати конфліктні ситуації [46].

У свою чергу флегматики, для яких характерні стриманість і повільний темп реакцій, зазвичай уникають відкритих конфліктів. Проте їхня зовнішня байдужість або затримка в реагуванні може викликати роздратування у більш емоційних партнерів по взаємодії, що опосередковано сприяє виникненню конфлікту. Меланхоліки через підвищену чутливість і схильність до внутрішніх переживань можуть гостро реагувати навіть на незначні

зауваження, інтерпретуючи їх як загрозу або критику, що підвищує ризик латентних, прихованих конфліктів (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.4

Вплив типів темпераменту на виникнення конфліктів

Тип темпераменту	Характерні психологічні особливості	Типові конфліктогенні прояви	Приклад конфліктної ситуації
Сангвінік	Висока активність, комунікабельність, емоційна рухливість, оптимізм	Імпульсивність у висловлюваннях, поверхове ставлення до проблем, недотримання обіцянок	У командній роботі сангвінік може легко погоджуватися з рішеннями, але не виконувати їх, що викликає невдоволення колег
Холерик	Висока збудливість, рішучість, наполегливість, прагнення до домінування	Різкість, агресивність, нетерпимість до іншої думки, схильність до відкритої конфронтації	Керівник-холерик може тиснути на підлеглих, що призводить до відкритих міжособистісних конфліктів
Флегматик	Врівноваженість, стриманість, повільний темп реакцій, стабільність	Пасивність, затримка в ухваленні рішень, зовнішня байдужість	У спільному проєкті флегматик повільно реагує на проблеми, що дратує більш активних учасників і провокує конфлікт
Меланхолік	Підвищена чутливість, емоційна вразливість, схильність до рефлексії	Образливість, уникання відкритого обговорення, внутрішнє накопичення напруження	Критичне зауваження сприймається меланхоліком як особиста образа, що може спричинити прихований конфлікт

Крім того, темперамент визначає індивідуальні способи подолання стресу та конфліктних ситуацій. Особи з різними типами темпераменту по-різному обирають стратегії поведінки в конфлікті: холерики частіше вдаються до конфронтації або конкуренції, сангвініки – до компромісу чи співпраці, флегматики – до уникання, а меланхоліки – до пасивно-захисних форм поведінки. Невідповідність стилів реагування партнерів по взаємодії може ускладнювати взаєморозуміння та посилювати конфліктність.

Отже, темперамент не є прямою причиною конфлікту, проте він виступає важливим психологічним чинником, який опосередковано впливає на ймовірність виникнення конфліктних ситуацій, їх інтенсивність і тривалість.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема темпераменту посідає важливе місце у психологічній науці, оскільки пов'язана з вивченням індивідуальних відмінностей особистості та особливостей її поведінки в різних життєвих ситуаціях. Темперамент виступає біологічно зумовленою основою особистості, яка визначає динамічні характеристики психічної діяльності, інтенсивність емоційних реакцій, рівень активності, особливості спілкування та способи адаптації до соціального середовища. Аналіз літератури показав, що темперамент є фундаментальною складовою особистості, яка визначає динаміку психічної діяльності, індивідуально-психологічні особливості та способи взаємодії людини з оточенням. Історично дослідження темпераменту розвивалося від класичних концепцій Гіппократа до сучасних багатовимірних моделей, що поєднують біологічну основу, психічні функції та соціальні чинники.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники (Е. Кречмер, К. Г. Юнг, Томас і Чесс, Г. С. Костюк, І. О. Сікорський, С. Д. Максименко, В. В. Рибалка, Л. М. Орбан-Лембрик) підкреслюють, що темперамент визначає індивідуальний стиль діяльності, рівень адаптації до середовища, емоційну регуляцію, ефективність комунікації та професійну компетентність. Таким чином, темперамент розглядається як відносно стійка, але водночас пластична система властивостей особистості, що впливає на розвиток індивідуальних стратегій поведінки, формування соціально-психологічних навичок та особистісної зрілості.

У ході теоретичного аналізу було встановлено, що підлітковий вік є одним із найскладніших та найважливіших етапів онтогенетичного розвитку особистості. Саме в цей період відбувається інтенсивне формування самосвідомості, ціннісних орієнтацій, моральних переконань і навичок соціальної взаємодії. Зростання потреби у самостійності, прагнення до самоствердження та визнання власної дорослості нерідко супроводжуються

підвищеною емоційною чутливістю та суперечностями у взаєминах з однолітками й дорослими. У зв'язку з цим конфлікти стають невід'ємною складовою соціального досвіду підлітків та виконують важливу роль у процесі особистісного становлення.

Теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення конфлікту дозволив розглядати його як закономірний соціально-психологічний феномен, що виникає внаслідок зіткнення інтересів, потреб, цінностей або способів поведінки учасників взаємодії. Конфлікт не завжди має негативний характер, оскільки за умов конструктивного розв'язання може сприяти розвитку особистості, удосконаленню комунікативних навичок та формуванню ефективних стратегій соціальної взаємодії. Особливого значення набуває дослідження впливу темпераменту на виникнення та перебіг конфліктних ситуацій у підлітковому віці. Темперамент виступає важливим чинником, який впливає на характер поведінки під час конфліктів, визначаючи індивідуальні реакції на стресові умови, швидкість та інтенсивність емоційного реагування, рівень самоконтролю, а також схильність до певних стратегій поведінки.

Отже, результати теоретичного аналізу дозволяють зробити висновок, що темперамент є одним із важливих психологічних чинників, який визначає особливості конфліктної поведінки підлітків. Урахування темпераментних характеристик сприяє глибшому розумінню причин виникнення конфліктів, прогнозуванню поведінкових реакцій та розробленню ефективних психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток конструктивних способів взаємодії, підвищення рівня емоційної саморегуляції та гармонізацію міжособистісних стосунків у підлітковому середовищі. Це створює теоретичне підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження особливостей впливу темпераменту на виникнення конфліктів у підлітковому віці.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ НА ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Дослідження психологічних особливостей впливу психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці

Процедура емпіричного дослідження проходила у декілька етапів. На підготовчому етапі було визначено основну вибірку дослідження. Участь у дослідженні взяли 30 респондентів – підлітків віком 13–15 років, учнів 8–9 класів загальноосвітнього ліцею (дівчат – 18, хлопців – 12).

Відповідно до вимог Закону України «Про захист персональних даних №2297-VI від 01.06.2010 р. респондентами була надана згода на здійснення обробки персональних даних (ім'я, мобільний телефон, адреса електронної скриньки, фото та інше) включаючи збір, систематизацію накопичення, зберігання, уточнення, використання з метою проведення психологічного дослідження в рамках виконання кваліфікаційної роботи бакалавра (навчальний процес).

Дослідження проводилося з метою вивчення психологічних особливостей впливу психологічних властивостей темпераменту на виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці. Для реалізації поставленої мети було використано комплекс психодіагностичних методик: особистісний опитувальник Г. Айзенка, опитувальник Томаса–Кілманна «Типи поведінки у конфлікті», опитувальник Я. Стреляу «Темперамент у структурі особистості» та методику «Рівень конфліктності особистості».

1. Методика «особистісний опитувальник Г. Айзенка» [29].

Особистісний опитувальник Г. Айзенка спрямований на дослідження таких психологічних характеристик особистості, як екстраверсія–інтроверсія та нейротизм, що відображає рівень емоційної стабільності людини. В основу методики Г. Айзенка покладено уявлення про дві базові властивості вищої нервової діяльності, які, на думку дослідника, визначають індивідуальні особливості особистості та її поведінки. До них належать спрямованість особистості на зовнішній або внутрішній світ, а також рівень емоційної врівноваженості.

Автор пов'язував прояви екстраверсії та інтроверсії з особливостями перебігу процесів збудження і гальмування в корі головного мозку. Екстравертований тип характеризується активністю, комунікабельністю, імпульсивністю, схильністю до ризику, емоційною відкритістю та орієнтацією на взаємодію з оточенням. Такі особистості часто діють під впливом ситуації та виявляють оптимістичність і безпосередність у поведінці. Інтровертований тип, навпаки, вирізняється стриманістю, схильністю до самоконтролю, обережністю у прийнятті рішень, орієнтацією на внутрішній світ переживань та обмежене коло близьких контактів.

Нейротизм у межах методики розглядається як показник емоційної нестійкості та підвищеної емоційної збудливості. Особи з високими показниками нейротизму характеризуються тривожністю, вразливістю, схильністю до емоційних переживань і недостатньою врівноваженістю поведінки. При цьому фактори екстраверсії–інтроверсії та емоційної стабільності–нестабільності вважаються незалежними, а їх поєднання дозволяє визначити індивідуальний тип особистості.

Опитувальник містить 57 запитань, серед яких окремі блоки спрямовані на визначення рівня екстраверсії–інтроверсії та нейротизму, а також на перевірку щирості відповідей респондента. Обробка результатів здійснюється за допомогою спеціального ключа. На першому етапі аналізується шкала відвертості, що дозволяє оцінити достовірність отриманих результатів. Після цього визначаються показники за основними шкалами методики. Високі бали

за шкалою екстраверсії свідчать про переважання екстравертованих рис, а нижчі – про інтровертовану спрямованість особистості. Аналогічно високі показники за шкалою нейротизму вказують на емоційну нестабільність, тоді як низькі значення характеризують емоційну врівноваженість та стабільність особистості [29]. Один із варіантів особистого опитувальника Айзенка й ключ для обробки представлені у Додатку А.

2. Методика «опитувальник Томаса-Кілманна» [25].

Методика Кеннет Томас та Ральф Кілманн, розроблена у 1974 році, призначена для дослідження особливостей поведінки особистості в конфліктних ситуаціях. Опитувальник Томаса–Кілманна є одним із найбільш поширених психодіагностичних інструментів для вивчення стилів реагування на міжособистісні суперечності та способів урегулювання конфліктів. Методика дозволяє визначити, які саме стратегії людина використовує найчастіше у ситуаціях розбіжності інтересів, а також оцінити рівень ефективності цих стратегій у міжособистісній взаємодії. Результати тестування дають змогу не лише охарактеризувати типовий стиль поведінки респондента, але й виявити альтернативні способи реагування, які можуть бути більш конструктивними залежно від конкретної ситуації.

Теоретичною основою методики є двовимірна модель регулювання конфліктів, у межах якої виділяються два ключові параметри – кооперація та наполегливість. Кооперація характеризує ступінь орієнтації людини на врахування інтересів інших учасників конфлікту, готовність до взаємодії та пошуку взаємовигідного рішення. Наполегливість, у свою чергу, відображає рівень спрямованості особистості на захист власних інтересів, прагнення досягти власної мети незалежно від позиції іншої сторони. Комбінація цих двох параметрів дозволила авторам виділити п'ять основних стилів поведінки у конфліктній ситуації: суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення та пристосування.

Стиль суперництва характеризується високим рівнем наполегливості та низьким рівнем кооперації. Людина прагне досягти власних цілей, не

враховуючи інтереси іншої сторони, що часто супроводжується жорстким відстоюванням своєї позиції. Така стратегія може бути ефективною у ситуаціях, коли необхідно швидко прийняти рішення або відстояти принципово важливі інтереси, однак надмірне використання цього стилю може призводити до погіршення міжособистісних стосунків.

Стиль співробітництва передбачає високий рівень як кооперації, так і наполегливості. У цьому випадку людина прагне знайти рішення, яке максимально задовольнить інтереси обох сторін конфлікту. Така стратегія вважається найбільш конструктивною, оскільки сприяє відкритому обговоренню проблеми, взаєморозумінню та формуванню довготривалих позитивних взаємин між учасниками конфлікту.

Компроміс є проміжною формою поведінки, за якої кожна сторона частково відмовляється від своїх вимог задля досягнення взаємоприйняттого рішення. Цей стиль характеризується помірним рівнем кооперації та наполегливості. Компроміс дозволяє досить швидко врегулювати суперечність, однак нерідко призводить до часткового незадоволення обох сторін, оскільки жодна з них не досягає повного задоволення своїх інтересів.

Стиль уникнення характеризується низьким рівнем кооперації та низьким рівнем наполегливості. Людина намагається уникнути конфліктної ситуації, відкладає вирішення проблеми або ухиляється від відкритого обговорення суперечностей. Така стратегія може бути доцільною у випадках, коли проблема є незначущою або коли необхідно виграти час для аналізу ситуації, проте систематичне уникнення конфліктів може призводити до накопичення невирішених проблем та внутрішньої напруги.

Пристосування передбачає високий рівень кооперації та низький рівень наполегливості. У цьому випадку людина жертвує власними інтересами заради збереження позитивних взаємин або задоволення потреб іншої сторони. Подібна стратегія може бути ефективною для підтримання гармонійних стосунків, однак постійне використання пристосування здатне викликати відчуття незадоволеності, залежності або зниження самооцінки.

Процедура проведення методики полягає у тому, що респонденту пропонується серія пар тверджень, які описують різні варіанти поведінки у конфліктних ситуаціях. У кожній парі необхідно обрати те твердження, яке найбільш точно відповідає типовій поведінці досліджуваного. Навіть у випадках, коли жоден із запропонованих варіантів повністю не відповідає поведінці респондента, він має обрати той, що є найбільш близьким до його звичних дій. Таким чином забезпечується виявлення домінуючих поведінкових тенденцій особистості у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку кількості балів, отриманих за кожною із п'яти шкал. Чим вищий показник за певною шкалою, тим більш вираженим є відповідний стиль поведінки у конфлікті. Аналіз результатів дозволяє визначити індивідуальні особливості реагування людини на суперечності, рівень її готовності до співпраці, компромісу або конкуренції, а також виявити можливі труднощі у міжособистісному спілкуванні.

Інтерпретація результатів ґрунтується на уявленні про те, що найбільш ефективною є гнучка поведінка, за якої людина здатна використовувати різні стратегії залежно від ситуації. Деякі дослідники вважають оптимальним такий профіль, за якого всі п'ять стилів виражені помірно, у межах від 5 до 7 балів. У такому випадку особистість демонструє здатність адаптувати власну поведінку відповідно до умов взаємодії. Значне переважання окремих стилів може свідчити про тенденцію до надмірної конфронтації, уникнення відповідальності, поступливості або труднощів у конструктивному вирішенні конфліктів.

Методика також передбачає можливість прогнозування результату конфліктної ситуації за допомогою спеціальної формули. Для цього обчислюються два показники: перший включає суму балів за шкалами суперництва, співробітництва та половини значення компромісу, а другий – суму балів за шкалами пристосування, уникнення та половини значення компромісу. Якщо перший показник перевищує другий, вважається, що ймовірність успішного відстоювання власної позиції у конфлікті є вищою.

Якщо ж переважає другий показник, більш імовірною є перевага опонента або схильність людини поступатися у конфліктній взаємодії [25]. Стимульний матеріал представлений у Додатку Б.

3. Опитувальник Стреляу «Темперамент у структурі особистості» [34].

Опитувальник темпераменту Я. Стреляу (Pavlovian Temperament Survey, PTS), більш відомий у вітчизняній психологічній літературі як «Опитувальник Стреляу» або «Методика діагностики темпераменту Стреляу», був розроблений польським психологом Ян Стреляу на основі власної Регулятивної теорії темпераменту. Методика спрямована на вивчення трьох основних характеристик типу нервової діяльності: рівня сили процесів збудження, рівня сили процесів гальмування та рівня рухливості нервових процесів. Додатково визначається показник урівноваженості процесів збудження і гальмування за силою.

Опитувальник містить 134 запитання, які передбачають один із трьох варіантів відповіді: «так», «ні» або «не знаю». Теоретичною основою методики є положення Регулятивної теорії темпераменту Я. Стреляу, розробленої на основі ідей І. Павлова про роль темпераменту в адаптації людини до навколишнього середовища, а також концепції оптимального рівня збудження Д. Хебба. Відповідно до цієї теорії у структурі темпераменту виділяються реактивність, що проявляється у чутливості та витривалості особистості, і активність, яка виявляється у рівні та масштабі поведінкової активності за певного рівня стимуляції.

Я. Стреляу виходив із положення про існування відносно стійких індивідуальних відмінностей у формально-динамічних характеристиках поведінки, які проявляються у двох основних категоріях – інтенсивності та часових параметрах поведінки. Темперамент, за його теорією, має біологічну основу та є результатом еволюційного розвитку, а тому індивідуальні особливості темпераменту значною мірою обумовлені генетичними чинниками.

У процесі проведення дослідження респондентам пропонувалося відповідати на запитання у тій послідовності, у якій вони подані в опитувальнику, не повертаючись до попередніх відповідей. Кожне запитання передбачало вибір одного з варіантів відповіді: «так», «ні» або «не знаю». Відповідь «не знаю» використовувалася у випадках, коли респонденту було складно обрати між позитивною або негативною відповіддю.

Обробка результатів здійснювалася за допомогою спеціального ключа. Відповідь, що відповідала ключу, оцінювалася у два бали, відповідь «не знаю» – в один бал, а відповідь, яка не відповідала ключу, – у нуль балів. За результатами обробки визначалися показники сили процесів збудження, сили процесів гальмування та рухливості нервових процесів.

Високі показники за шкалою сили процесів збудження свідчать про сильну реакцію на стимули, високу працездатність, витривалість, швидке включення у діяльність та низьку втомлюваність. Низькі показники характеризують слабкість процесів збудження, швидке виснаження, низьку працездатність і схильність до перевтоми.

Високі результати за шкалою сили процесів гальмування відображають розвинений самоконтроль, врівноваженість, стриманість та здатність регулювати власні поведінкові реакції. Низькі показники свідчать про імпульсивність, недостатню сформованість самоконтролю, емоційну нестійкість та схильність до неадекватних реакцій.

Шкала рухливості нервових процесів характеризує швидкість переключення від процесів збудження до гальмування і навпаки. Високі показники свідчать про гнучкість поведінки, швидку адаптацію до нових умов діяльності та легкість переключення між різними видами діяльності. Низькі показники відображають інертність нервових процесів, труднощі адаптації до змін та схильність до стереотипності поведінки. Стимульний матеріал представлений у Додатку В.

4. Методика «Рівень конфліктності особистості» [21].

Методика «Рівень конфліктності особистості» спрямована на визначення ступеня вираженості конфліктності як індивідуально-психологічної властивості особистості. Її використання дає можливість виявити особливості поведінки людини у конфліктних ситуаціях, а також зрозуміти, які риси характеру впливають на схильність до виникнення та загострення конфліктної взаємодії.

Конфліктність особистості розглядається як стійка риса характеру та особистісна властивість, що проявляється у частоті вступу людини у конфлікти, схильності до ескалації суперечностей та використання конфліктогенних форм поведінки у процесі спілкування. На формування конфліктності впливає комплекс психологічних і соціальних чинників. До психологічних належать особливості темпераменту, рівень агресивності, ригідність, недостатній розвиток саморегуляції, емоційний стан, соціально-психологічні установки та особливості комунікативної компетентності. Соціальні чинники пов'язані з умовами життя та діяльності людини, особливостями соціального середовища, міжособистісного оточення та загального рівня культури.

Методика передбачає відповіді на запитання тесту шляхом вибору одного з трьох запропонованих варіантів відповідей – «а», «б» або «в». Респонденту необхідно обрати той варіант, який найбільше відповідає його поведінці або особистісним особливостям.

Обробка результатів здійснюється за допомогою спеціальної таблиці ключів, у якій кожному варіанту відповіді відповідає певна кількість балів. Після підрахунку сумарного показника визначається рівень особистісної конфліктності респондента. Отримані результати інтерпретуються за дев'ятьма рівнями – від дуже низького до дуже високого рівня конфліктності.

Низькі показники конфліктності свідчать про врівноваженість, емоційну стабільність, схильність до конструктивної взаємодії та здатність уникати конфліктних ситуацій. Середній рівень характеризує помірну конфліктність,

що проявляється залежно від ситуації та особливостей міжособистісної взаємодії. Високий рівень конфліктності свідчить про наявність рис характеру, які сприяють виникненню конфліктів, використанню конфліктогенів у спілкуванні та підвищенню напруженості у взаємодії з оточенням.

Використання методики у межах даного дослідження дозволило визначити рівень особистісної конфліктності підлітків та встановити зв'язок між особливостями темпераменту й схильністю до виникнення та подолання конфліктів у підлітковому віці. Стимульний матеріал представлений у Додатку Г.

2.2. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту

1. Результати дослідження за методикою «особистісний опитувальник Г. Айзенка»

Результати зображені у вигляді зведеної таблиці (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зведена таблиця результатів дослідження

№ респондента	Екстраверсія-інтроверсія (бали)	Рівень	Нейротизм (бали)	Рівень	Відвертість (бали)

Продовж. табл. 2.1

1	18	Виражена екстраверсія	14	Виражений нейротизм	3
2	10	Помірна інтроверсія	9	Помірний нейротизм	2
3	15	Помірна екстраверсія	16	Досить виражений нейротизм	4
4	7	Виражена інтроверсія	8	Помірний нейротизм	1
5	20	Вкрай виражена екстраверсія	18	Досить виражений нейротизм	2
6	13	Помірна екстраверсія	11	Помірний нейротизм	3
7	9	Помірна інтроверсія	6	Мало виражений нейротизм	2
8	16	Виражена екстраверсія	15	Виражений нейротизм	4
9	12	Помірна екстраверсія	10	Помірний нейротизм	1
10	5	Виражена інтроверсія	7	Мало виражений нейротизм	2
11	17	Виражена екстраверсія	13	Виражений нейротизм	3
12	11	Помірна інтроверсія	12	Виражений нейротизм	2
13	14	Помірна екстраверсія	17	Досить виражений нейротизм	4
14	6	Виражена інтроверсія	5	Мало виражений нейротизм	1
15	19	Вкрай виражена екстраверсія	19	Вкрай виражений нейротизм	3
16	8	Помірна інтроверсія	9	Помірний нейротизм	2
17	13	Помірна екстраверсія	14	Виражений нейротизм	4
18	21	Вкрай виражена екстраверсія	16	Досить виражений нейротизм	3
19	10	Помірна інтроверсія	11	Помірний нейротизм	2
20	15	Помірна екстраверсія	13	Виражений нейротизм	1
21	4	Виражена інтроверсія	6	Мало виражений нейротизм	2

Продовж. табл. 2.1

22	18	Виражена екстраверсія	15	Виражений нейротизм	3
23	12	Помірна екстраверсія	8	Помірний нейротизм	1
24	9	Помірна інтроверсія	10	Помірний нейротизм	2
25	16	Виражена екстраверсія	18	Досить виражений нейротизм	4
26	7	Виражена інтроверсія	7	Мало виражений нейротизм	2
27	14	Помірна екстраверсія	12	Виражений нейротизм	3
28	11	Помірна інтроверсія	9	Помірний нейротизм	1
29	13	Помірна екстраверсія	14	Виражений нейротизм	2
30	17	Виражена екстраверсія	20	Вкрай виражений нейротизм	4

Результати за шкалою «Екстраверсія–інтроверсія» представлені у вигляді діаграми (див. рис. 2.1).

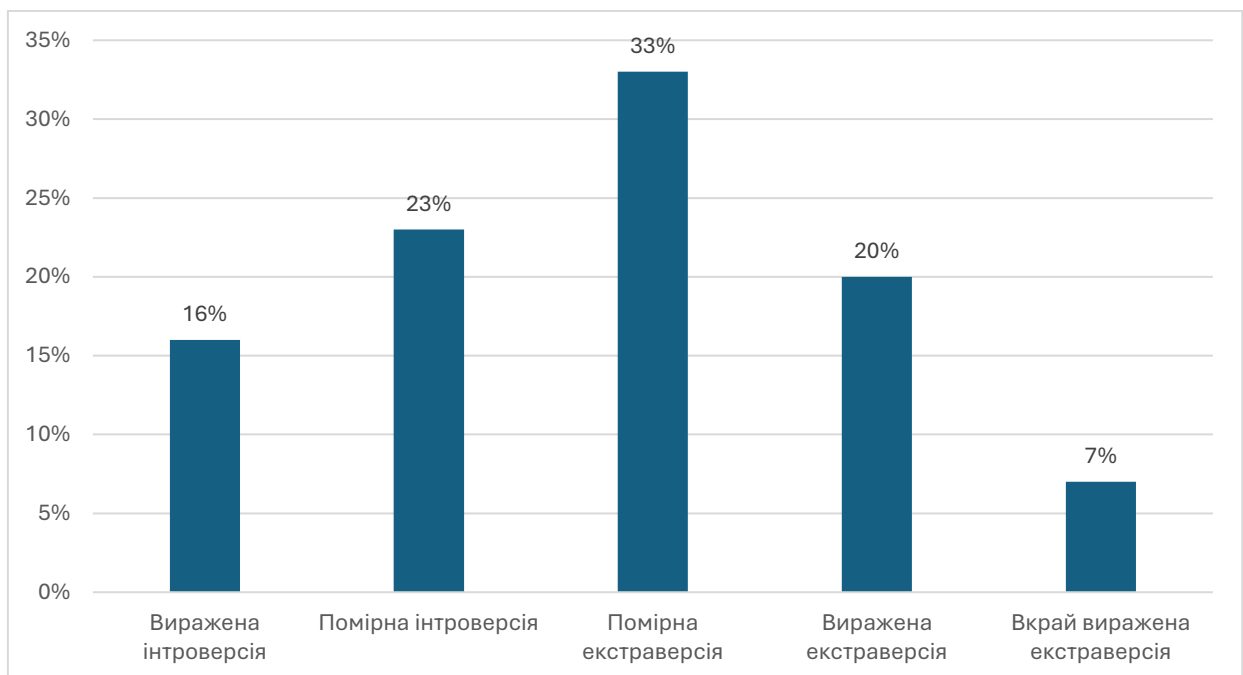


Рис. 2.1. Гістограма результатів за шкалою «Екстраверсія–інтроверсія» серед респондентів

Результати за шкалою за шкалою «Нейротизм» представлені у вигляді діаграми (див. рис. 2.2).

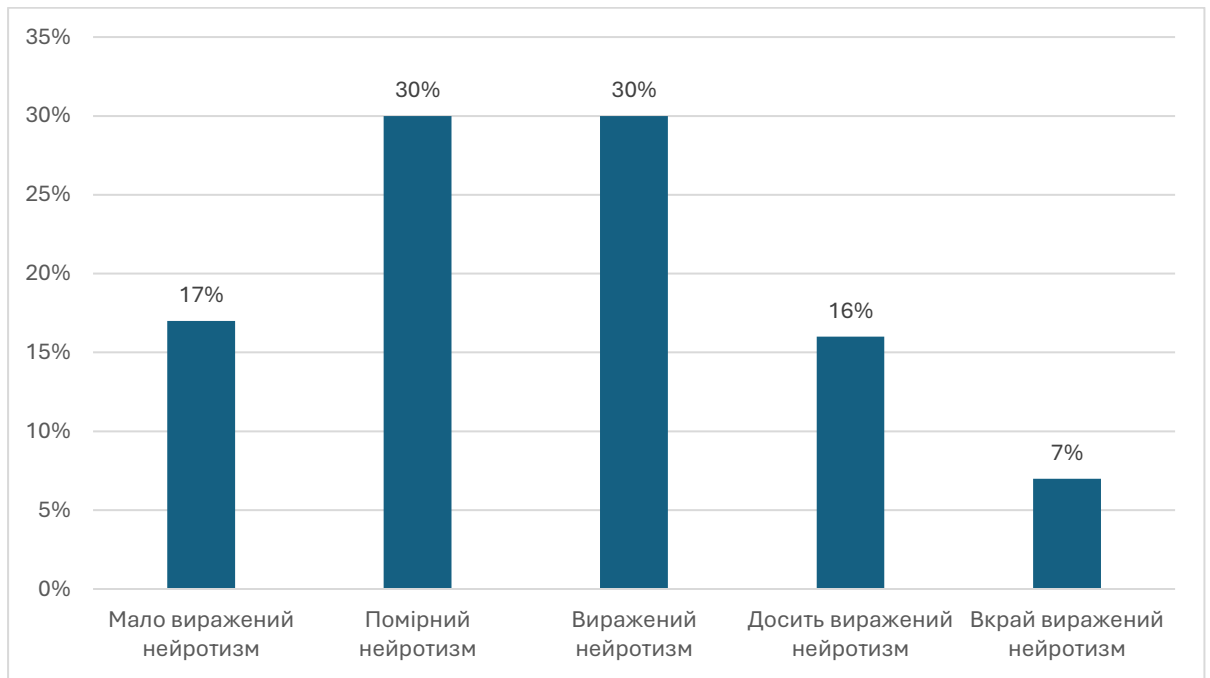


Рис. 2.2. Гістограма результатів за шкалою «Нейротизм»

Результати дослідження за особистісним опитувальником Г. Айзенка свідчать про переважання серед досліджуваних підлітків помірного та вираженого рівнів екстраверсії. Зокрема, найбільша частка респондентів продемонструвала помірну екстраверсію (33%), що характеризує їх як достатньо активних, комунікабельних та орієнтованих на міжособистісну взаємодію. Такі підлітки здатні легко встановлювати соціальні контакти, виявляють емоційну відкритість та прагнення до спілкування, однак водночас зберігають певний рівень самоконтролю у поведінці.

Помірна інтроверсія була виявлена у 23% досліджуваних, що свідчить про наявність серед частини підлітків схильності до стриманості, самоспостереження та орієнтації на внутрішній світ переживань. Для таких респондентів характерними є обережність у соціальних контактах, емоційна врівноваженість та схильність до аналізу власних дій і переживань. Виражена інтроверсія спостерігалася у 16% учасників дослідження, тоді як вкрай виражена інтроверсія не була зафіксована. Це вказує на те, що більшість підлітків не мають значної соціальної замкненості чи труднощів у міжособистісній взаємодії.

Водночас у 20 % респондентів було виявлено виражену екстраверсію, а у 7 % – вкрай виражену екстраверсію. Такі результати можуть свідчити про імпульсивність, емоційну безпосередність, схильність до ризику та недостатній рівень контролю емоційних реакцій. У конфліктних ситуаціях такі підлітки можуть демонструвати активне відстоювання власної позиції, емоційну експресивність та схильність до швидких поведінкових реакцій.

Аналіз показників нейротизму показав, що найбільша кількість респондентів має помірний (30 %) та виражений (30 %) рівні нейротизму. Це свідчить про достатньо високий рівень емоційної чутливості, вразливості та схильності до емоційних переживань у значної частини підлітків. Такі особливості можуть проявлятися у нестійкості емоційного стану, підвищеній тривожності, труднощах саморегуляції та загостреному реагуванні на конфліктні ситуації.

Досить виражений нейротизм було виявлено у 16% досліджуваних, а вкрай виражений – у 7 %. Отримані результати свідчать про наявність у частини підлітків високого рівня емоційної нестабільності, що може негативно впливати на ефективність міжособистісної взаємодії та конструктивне подолання конфліктів. Натомість мало виражений нейротизм спостерігався у 17% респондентів, що характеризує їх як більш емоційно врівноважених, стійких до стресових впливів та здатних до контролю власних емоційних реакцій.

Загалом результати дослідження дозволяють стверджувати, що для більшості підлітків характерним є поєднання помірної екстраверсії з середнім або підвищеним рівнем нейротизму. Це свідчить про достатню соціальну активність і потребу у міжособистісному спілкуванні, які одночасно супроводжуються емоційною нестабільністю та підвищеною чутливістю до конфліктних ситуацій.

2. Результати дослідження за методикою «опитувальник Томаса–Кілманна».

Результати зображені у вигляді зведеної таблиці (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Зведена таблиця результатів дослідження за показником провідного стилю поведінки у конфлікті

№ респондента	Провідний стиль поведінки у конфлікті
1	Співробітництво
2	Уникнення
3	Пристосування
4	Суперництво
5	Компроміс
6	Співробітництво
7	Пристосування
8	Уникнення
9	Суперництво
10	Співробітництво
11	Пристосування
12	Компроміс
13	Суперництво
14	Уникнення
15	Співробітництво
16	Пристосування
17	Співробітництво
18	Суперництво
19	Уникнення
20	Пристосування
21	Компроміс
22	Співробітництво
23	Суперництво
24	Пристосування
25	Співробітництво
26	Уникнення
27	Пристосування
28	Компроміс
29	Співробітництво
30	Суперництво

Нижче результати наведені у вигляді сегментограми (див. рис. 2.3).

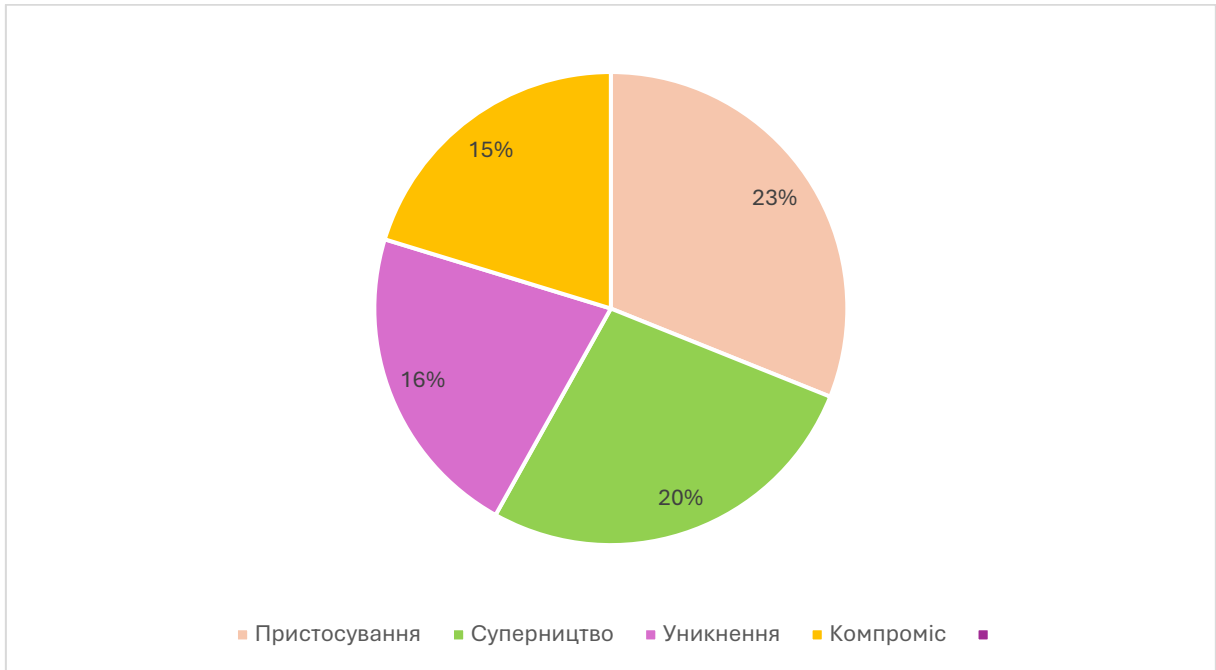


Рис. 2.3. Сегментограма результатів дослідження за показником провідного стилю поведінки у конфлікті

Результати, отримані за методикою К. Томаса – Р. Кілманна, свідчать про специфіку домінуючих стратегій поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях та відображають особливості їхньої соціально-психологічної регуляції взаємодії.

Провідною стратегією є співробітництво (26 %), що характеризує значну частину респондентів як орієнтованих на конструктивне вирішення конфліктів через пошук взаємовигідних рішень. Така поведінка передбачає високий рівень соціальної зрілості, сформованість навичок комунікації, здатність враховувати інтереси іншої сторони та прагнення до збереження позитивних міжособистісних відносин. Домінування цього стилю є позитивним показником адаптивності підлітків у соціальній взаємодії.

Другою за поширеністю є стратегія пристосування (23 %), що свідчить про схильність значної частини підлітків до поступок іншим у конфліктних ситуаціях. Така поведінка може бути зумовлена прагненням уникнути загострення суперечностей, збереженням емоційної стабільності або недостатньою впевненістю у відстоюванні власної позиції. Водночас надмірна

орієнтація на пристосування може вказувати на ризик пригнічення власних потреб та інтересів.

Стиль суперництва (20 %) відображає наявність групи підлітків, які схильні до активного відстоювання власних інтересів, іноді без достатнього врахування позиції іншої сторони. Така стратегія може бути проявом високої наполегливості, домінантності та прагнення до досягнення власної мети, однак у міжособистісних конфліктах вона може призводити до загострення взаємин.

Стратегія уникнення (16 %) свідчить про тенденцію частини респондентів до відходу від конфліктної взаємодії, що може проявлятися у відкладанні вирішення проблеми або її ігноруванні. Така поведінка часто пов'язана з низькою конфліктною готовністю, емоційною напругою або прагненням уникнути стресових ситуацій, однак у довгостроковій перспективі вона не забезпечує ефективного вирішення суперечностей.

Найменш вираженою є стратегія компромісу (15 %), що передбачає часткове задоволення інтересів обох сторін. Її відносно невисокі показники можуть свідчити про недостатню сформованість навичок гнучкого регулювання конфліктів та пошуку взаємоприйнятних рішень.

У цілому результати дослідження демонструють переважання конструктивних стратегій поведінки (співробітництво та компроміс), що свідчить про відносно високий рівень соціальної адаптації підлітків

3. Результати дослідження за методикою Я. Стреляу «Темперамент у структурі особистості»

Результати зображені у вигляді зведеної таблиці (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Зведена таблиця результатів дослідження темпераменту у структурі особистості

№ респондента	Сила процесів збудження	Рівень	Сила процесів гальмування	Рівень	Рухливість нервових процесів	Рівень
1	58	Високий	54	Високий	52	Високий
2	41	Середній	38	Середній	44	Середній

Продовж. табл. 2.3

3	63	Високий	59	Високий	57	Високий
4	29	Низький	24	Низький	31	Низький
5	55	Високий	48	Високий	53	Високий
6	46	Середній	41	Середній	47	Середній
7	34	Низький	29	Низький	36	Низький
8	60	Високий	57	Високий	55	Високий
9	43	Середній	40	Середній	46	Середній
10	31	Низький	27	Низький	34	Низький
11	57	Високий	52	Високий	54	Високий
12	45	Середній	39	Середній	45	Середній
13	62	Високий	60	Високий	58	Високий
14	33	Низький	28	Низький	35	Низький
15	56	Високий	50	Високий	51	Високий
16	42	Середній	37	Середній	43	Середній
17	61	Високий	56	Високий	57	Високий
18	30	Низький	25	Низький	32	Низький
19	47	Середній	42	Середній	48	Середній
20	59	Високий	55	Високий	56	Високий
21	35	Низький	30	Низький	37	Низький
22	53	Високий	49	Високий	50	Високий
23	44	Середній	40	Середній	46	Середній
24	32	Низький	26	Низький	33	Низький
25	58	Високий	53	Високий	55	Високий
26	40	Середній	36	Середній	42	Середній
27	64	Високий	61	Високий	59	Високий
28	36	Низький	31	Низький	38	Низький
29	48	Середній	43	Середній	47	Середній
30	60	Високий	58	Високий	56	Високий

Нижче результати наведені у вигляді гістограми (див. рис. 2.4).

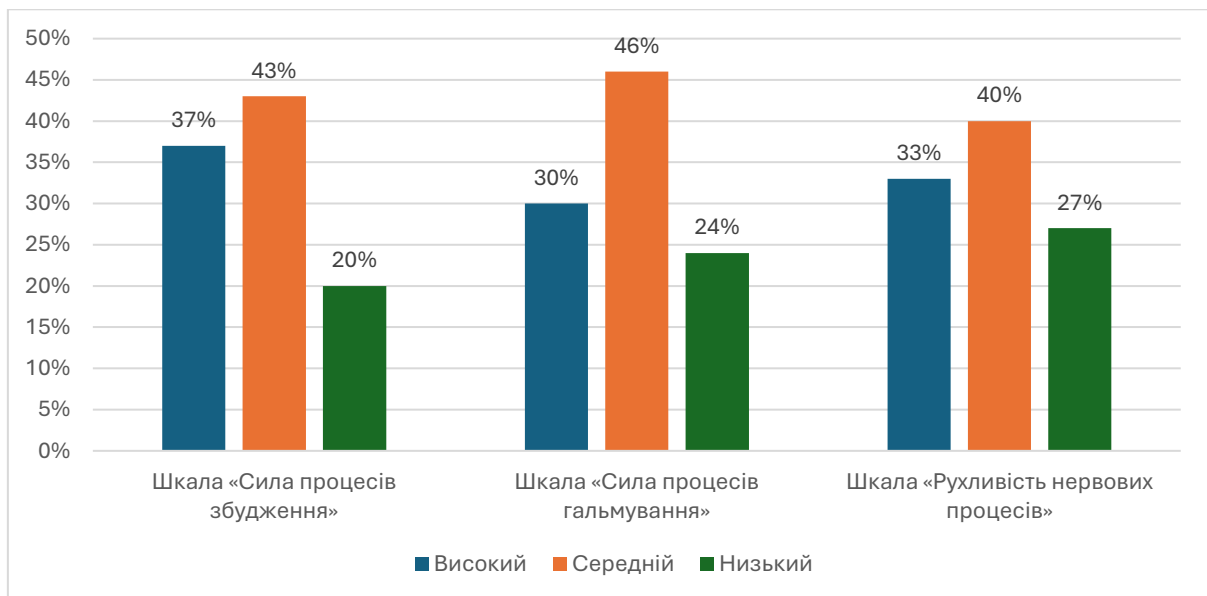


Рис. 2.4. Гістограма результатів дослідження за властивостями темпераменту

Результати дослідження за методикою Я. Стреляу дали можливість визначити особливості нервової системи підлітків та рівень розвитку основних властивостей темпераменту, а саме сили процесів збудження, сили процесів гальмування та рухливості нервових процесів.

Аналіз результатів за шкалою «Сила процесів збудження» показав, що у 43 % респондентів виявлено середній рівень розвитку даної властивості. Це свідчить про достатню працездатність, врівноважене реагування на зовнішні стимули та здатність підтримувати активність у процесі діяльності без надмірного виснаження. Такі підлітки характеризуються помірною активністю, здатністю адаптуватися до навчальних навантажень та відносною емоційною стійкістю.

Високий рівень сили процесів збудження було виявлено у 37 % досліджуваних. Для таких підлітків характерними є висока працездатність, витривалість, швидке включення у діяльність та здатність ефективно діяти в умовах підвищеної активності. Вони зазвичай відзначаються енергійністю, ініціативністю та високою реактивністю. Водночас надмірна вираженість процесів збудження може сприяти імпульсивності та емоційній нестабільності у конфліктних ситуаціях.

Низький рівень сили процесів збудження спостерігався у 20 % респондентів. Це може свідчити про швидку втомлюваність, знижену витривалість, труднощі адаптації до інтенсивних навантажень та підвищену чутливість до стресових чинників. Такі підлітки можуть уникати ситуацій емоційного напруження та конфліктної взаємодії.

Результати за шкалою «Сила процесів гальмування» показали, що у більшості досліджуваних переважає середній рівень розвитку даної характеристики (46 %). Це свідчить про достатній рівень самоконтролю, здатність регулювати власні емоції та поведінку, а також підтримувати врівноваженість у міжособистісній взаємодії.

Високий рівень сили процесів гальмування було зафіксовано у 30 % підлітків. Такі респонденти характеризуються стриманістю,

самодисципліною, здатністю контролювати емоційні реакції та поведінкові прояви. Вони схильні до більш обдуманого реагування у конфліктних ситуаціях та демонструють високий рівень поведінкової регуляції.

Низький рівень сили процесів гальмування виявлено у 24 % респондентів. Це може свідчити про недостатню сформованість механізмів самоконтролю, імпульсивність, труднощі стримування емоційних реакцій та схильність до афективних проявів у ситуаціях міжособистісного конфлікту.

Аналіз результатів за шкалою «Рухливість нервових процесів» показав, що у 40 % досліджуваних спостерігається середній рівень рухливості нервової системи. Такі підлітки здатні достатньо швидко переключатися між різними видами діяльності, адаптуватися до змінних умов та ефективно реагувати на нові ситуації.

Високий рівень рухливості нервових процесів було виявлено у 33 % респондентів. Для них характерні гнучкість поведінки, швидке переключення уваги, легка адаптація до нових умов діяльності та висока швидкість реагування. Такі особливості сприяють більш ефективному вирішенню проблемних і конфліктних ситуацій.

Низький рівень рухливості нервових процесів спостерігався у 27 % підлітків. Це свідчить про певну інертність нервових процесів, труднощі перебудови діяльності, повільне переключення уваги та схильність до стереотипних форм поведінки. У конфліктних ситуаціях такі респонденти можуть демонструвати труднощі адаптації до нових умов взаємодії та недостатню гнучкість поведінкових реакцій.

Отже, результати дослідження засвідчили, що для більшості підлітків характерним є середній рівень розвитку основних властивостей нервової системи, що вказує на відносну врівноваженість темпераментних характеристик. Водночас наявність респондентів із високими та низькими показниками окремих властивостей темпераменту свідчить про індивідуальні відмінності у реагуванні на конфліктні ситуації та способах їх подолання.

4. Аналіз результатів за методикою «Рівень конфліктності особистості»

Результати зображені у вигляді зведеної таблиці (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Зведена таблиця результатів дослідження за рівнем конфліктності

№ респондента	Сумарний бал	Рівень конфліктності
1	31	Трохи вище середнього
2	24	Трохи нижче середнього
3	36	Високий
4	20	Низький
5	34	Вище середнього
6	28	Середній
7	22	Нижче середнього
8	38	Високий
9	27	Середній
10	19	Низький
11	33	Вище середнього
12	25	Трохи нижче середнього
13	39	Дуже високий
14	21	Нижче середнього
15	35	Вище середнього
16	26	Трохи нижче середнього
17	32	Трохи вище середнього
18	37	Високий
19	28	Середній
20	30	Трохи вище середнього
21	23	Нижче середнього
22	34	Вище середнього
23	27	Середній
24	20	Низький
25	36	Високий
26	24	Трохи нижче середнього
27	31	Трохи вище середнього
28	22	Нижче середнього
29	29	Середній
30	40	Дуже високий

Нижче результати наведені у вигляді сегментограми (див. рис. 2.5).

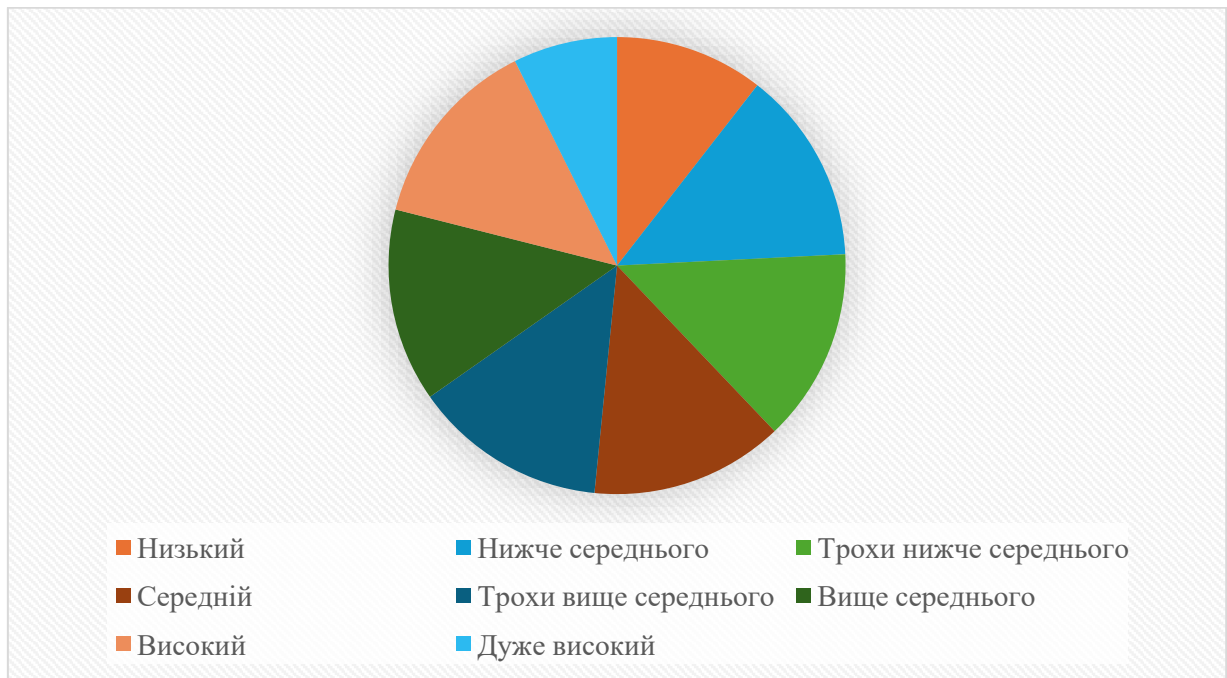


Рис. 2.5. Сегментограма результатів дослідження за рівнем конфліктності

Результати дослідження за методикою «Рівень конфліктності особистості» свідчать про неоднорідність проявів конфліктної поведінки серед підлітків та наявність різних рівнів схильності до вступу в конфліктні ситуації.

Найменша частка респондентів має низький рівень конфліктності (10%). Це характеризує їх як емоційно врівноважених, стриманих у взаємодії з оточенням та схильних до уникнення ескалації суперечностей. Такі підлітки зазвичай віддають перевагу конструктивним способам вирішення проблем і демонструють високий рівень самоконтролю.

Частина досліджуваних представлена групами з нижче середнього (13%) та трохи нижче середнього (13%) рівнями конфліктності. Це свідчить про відносно спокійний характер міжособистісної взаємодії, однак за певних умов у них можуть виникати ситуативні конфліктні реакції. Їхня поведінка значною мірою залежить від контексту та особливостей ситуації.

Середній рівень конфліктності (13%) відображає помірну схильність до конфліктної взаємодії. Такі підлітки можуть як уникати конфліктів, так і

вступати в них залежно від зовнішніх обставин та власного емоційного стану, що вказує на ситуативну варіативність їхньої поведінки.

Групи з трохи вище середнього (13 %) та вище середнього (13 %) рівнями конфліктності характеризуються підвищеною схильністю до виникнення конфліктів. Для таких респондентів більш властиві імпульсивні реакції, недостатньо розвинені навички конструктивного вирішення суперечностей та підвищена емоційна включеність у взаємодію.

Високий рівень конфліктності (13 %) свідчить про стійку тенденцію до участі в конфліктних ситуаціях, використання конфліктогенних форм поведінки та труднощі у саморегуляції. Такі підлітки можуть частіше ініціювати або загострювати суперечності у взаємодії з оточенням.

Дуже високий рівень конфліктності (7 %) виявлено у найменшій частині респондентів. Це вказує на виражену схильність до конфліктної поведінки, часті емоційні реакції, низький рівень самоконтролю та підвищену ймовірність деструктивної взаємодії в соціальному середовищі.

У цілому результати дослідження свідчать про переважання середнього та підвищених рівнів конфліктності, що вказує на необхідність розвитку навичок емоційної саморегуляції, конструктивної комунікації та ефективного вирішення конфліктів у підлітковому віці.

Узагальнення результатів чотирьох методик дозволяє зробити висновок, що для досліджуваної вибірки підлітків характерне поєднання помірної екстраверсії, підвищеної емоційної чутливості (нейротизму) та середнього рівня розвитку нервових процесів. Це створює передумови для ситуативної варіативності поведінки у конфліктних ситуаціях. Переважання співробітництва як провідного стилю поведінки свідчить про наявність конструктивних тенденцій у взаємодії, однак підвищений рівень конфліктності у частині респондентів вказує на необхідність розвитку навичок емоційної саморегуляції та ефективного вирішення міжособистісних суперечностей.

2.3. Практичні рекомендації щодо подолання конфліктів у підлітковому віці з урахуванням особливостей темпераменту

З огляду на отримані результати (помірна екстраверсія з вираженими емоційними коливаннями, середній рівень нервової регуляції, домінування співробітництва при одночасно наявних суперництві та уникненні, а також середній/підвищений рівень конфліктності), доцільним є короткостроковий тренінг, спрямований на розвиток емоційної саморегуляції та конструктивної конфліктної поведінки.

Мета: формування у підлітків навичок конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях через розвиток емоційної саморегуляції, комунікативної компетентності та усвідомлення власних поведінкових стилів.

Завдання:

- усвідомити власний стиль поведінки у конфлікті;
- підвищити рівень емоційної саморегуляції;
- навчитися розпізнавати тригери конфлікту;
- відпрацювати конструктивні стратегії взаємодії (співробітництво, компроміс);
- знизити імпульсивні реакції у спілкуванні.

Структуру соціально-психологічного тренінгу представлено в табл. 3. 1.

Таблиця 3.1

Структура соціально-психологічного тренінгу

Зміст	Орієнтовна тривалість, хв.
ВСТУПНА ФАЗА	15

Продовж. табл. 3.1

1. Привітання	5
2. Вправа «Моя літера»	10
ФАЗА АКТУАЛІЗАЦІЇ ТА УСВІДОМЛЕННЯ ДОСВІДУ	30
3. Міні-обговорення: «Що для мене конфлікт?»	10
4. Вправа «Мій стиль у конфлікті»	10
5. Групова рефлексія: «Як я зазвичай реагую?»	10
ФАЗА НАВЧАННЯ (ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ)	10
6. Міні-лекція: «Емоції і конфлікт: як вони пов'язані»	5
7. Техніка «Стоп-реакція»	5
ФАЗА ВІДПРАЦЮВАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ	35
8. Аналіз типових підліткових конфліктів (ситуаційні кейси)	10
9. Робота в групах: «Як можна вирішити по-іншому?»	15
10. Рольові моделі взаємодії (закріплення рішень кейсів)	10
ФАЗА КОМУНІКАЦІЙНИХ НАВИЧОК	10
11. Техніка «Перефразування опонента»	10
ЗАКЛЮЧНА ФАЗА	10
12. Вправа «Що я беру з собою»	10

Хід тренінгу:

Вправа «Моя літера» [8].

Мета: створення дружньої атмосфери в групі та знайомство між учасниками.

Хід вправи:

1. Кожен учасник обирає будь-яку літеру алфавіту та повідомляє її групі або партнеру поруч.

2. Упродовж двох хвилин учасники мають придумати якомога більше слів, які характеризують їхню особистість і починаються з обраної літери.

3. Після цього кожен презентує свої слова групі.

Приклад: «Мене звати Вікторія, моя літера – “П”. Я працюю, позитивна, принципова та привітна».

За бажанням учасники можуть записати свої імена та обрані літери на аркушах чи постерах і розмістити їх у приміщенні для спільного ознайомлення протягом дня. Якщо група є великою, доцільно попередньо поділити учасників на менші команди.

Правила роботи під час тренінгу:

- добровільність участі – кожен має право відмовитися від обговорення теми, якщо вона є дискомфортною.
- правило «стоп» – учасник може зупинити обговорення, якщо воно викликає неприємні емоції або відчуття небезпеки.
- конфіденційність – усе, що обговорюється під час тренінгу, не виходить за межі групи.
- «я-висловлювання» – говорити лише від власного імені та про власний досвід.
- «піднята рука» – не перебивати інших, висловлюватися по черзі.
- правило «2 хвилин» – дотримуватися ліміту часу для виступів і коментарів.
- взаємоповага – поважати думки інших учасників, уникати критики та осуду.
- мобільні телефони – перевести у беззвучний режим на час заняття.

Міні-обговорення: «Що для мене конфлікт?» [47].

Мета: актуалізувати уявлення учасників про конфлікт, виявити особисте ставлення до конфліктних ситуацій.

Хід обговорення: Тренер пропонує учасникам висловити власне розуміння поняття «конфлікт». Для обговорення можна використати запитання:

- Що ви відчуваєте, коли чуєте слово «конфлікт»?
- Чи завжди конфлікт є негативним явищем?
- У яких ситуаціях конфлікти виникають найчастіше?
- Як люди зазвичай поведуться під час конфлікту?

Учасники по черзі висловлюють свої думки. Після обговорення тренер узагальнює відповіді та підкреслює, що конфлікт є природною частиною взаємодії між людьми, а його наслідки значною мірою залежать від способу реагування

Вправа «Мій стиль у конфлікті» [43].

Мета: допомогти учасникам усвідомити власний стиль поведінки у конфліктних ситуаціях.

Хід вправи: Тренер коротко знайомить учасників із основними стилями поведінки в конфлікті за моделлю Томаса–Кілманна у спрощеному вигляді:

- Суперництво – прагнення наполягти на своєму;
- Уникнення – бажання не вступати в конфлікт;
- Пристосування – поступка заради збереження стосунків;
- Компроміс – пошук рішення, яке частково задовольняє обидві сторони;
- Співпраця – спільний пошук рішення, вигідного для всіх.

Після короткого пояснення учасникам пропонується пригадати типову конфліктну ситуацію та визначити, який стиль поведінки вони використовують найчастіше.

Далі кожен учасник коротко ділиться своїми спостереженнями з групою. Тренер звертає увагу на те, що кожен стиль може бути доречним залежно від ситуації, однак важливо вміти гнучко обирати способи реагування.

Групова рефлексія: «Як я зазвичай реауюю?» [47].

Мета: сприяти самоаналізу та усвідомленню власних реакцій у конфліктних ситуаціях.

Хід рефлексії: Тренер пропонує учасникам завершити фрази:

- «У конфлікті я найчастіше...»

- «Мені складно, коли...»
- «Під час суперечки я зазвичай відчуваю...»
- «Я хотів(ла) б навчитися...»

Учасники по черзі діляться своїми думками та враженнями. Наприкінці тренер підсумовує, що усвідомлення власних реакцій є важливим кроком до конструктивного вирішення конфліктів і розвитку навичок ефективного спілкування

Міні-лекція: «Емоції і конфлікт: як вони пов'язані» [31].

Мета: ознайомити учасників із впливом емоцій на виникнення та перебіг конфліктів.

Хід міні-лекції: Тренер пояснює, що емоції є природною частиною спілкування та часто супроводжують конфліктні ситуації. Найчастіше під час конфлікту люди можуть відчувати гнів, образу, страх, роздратування, тривогу або безсилля. Сильні емоції впливають на здатність спокійно мислити, слухати співрозмовника та приймати зважені рішення.

Обговорюється, що імпульсивна реакція – крик, агресія, звинувачення або уникнення – зазвичай лише посилює конфлікт. Водночас уміння помічати власні емоції та керувати ними допомагає конструктивніше реагувати на складні ситуації.

Тренер наголошує, що:

- емоції самі по собі не є «поганими» чи «хорошими»;
- важливо навчитися розпізнавати свої почуття;
- контроль реакцій допомагає уникати загострення конфлікту;
- пауза перед відповіддю дає можливість обрати більш ефективну поведінку.

Наприкінці учасникам пропонується навести приклади ситуацій, коли сильні емоції впливали на розвиток конфлікту.

Техніка «Стоп-реакція» [12].

Мета: навчити учасників зупиняти імпульсивні реакції та контролювати емоційну поведінку в конфлікті.

Хід вправи: Тренер пояснює, що техніка «Стоп-реакція» допомагає не діяти під впливом сильних емоцій, а спочатку заспокоїтися й оцінити ситуацію.

Учасникам пропонується запам'ятати кілька послідовних кроків:

- стоп – внутрішньо зупинити себе перед миттєвою реакцією.
- пауза – зробити кілька глибоких вдихів або порахувати до десяти.
- усвідомлення – визначити, що саме я зараз відчуваю (гнів, образу, страх, роздратування тощо).

- оцінка ситуації – подумати, які наслідки матиме моя реакція.

- вибір дії – обрати спокійний і конструктивний спосіб відповіді.

Після пояснення учасники об'єднуються у пари або невеликі групи. Кожна група отримує приклад конфліктної ситуації та пробує застосувати техніку «Стоп-реакція».

Наприкінці відбувається коротке обговорення:

- Чи легко було зупинити імпульсивну реакцію?
- Який етап виявився найскладнішим?
- Як ця техніка може допомогти в реальному житті?

Аналіз типових підліткових конфліктів (ситуаційні кейси) [2].

Мета: розвивати навички аналізу конфліктних ситуацій та пошуку конструктивних способів їх вирішення.

Хід роботи: Тренер об'єднує учасників у невеликі групи та пропонує кожній групі ситуаційний кейс із прикладом типового підліткового конфлікту.

Учасники мають проаналізувати ситуацію та відповісти на запитання:

- У чому полягає причина конфлікту?
- Які емоції можуть переживати учасники ситуації?
- Які помилки у спілкуванні були допущені?
- Як можна було б уникнути загострення конфлікту?

Приклади кейсів:

1. Друг образився через те, що його не запросили на спільну прогулянку, і перестав спілкуватися.

2. Під час групової роботи один із учнів виконував більшу частину завдання та почав звинувачувати інших у безвідповідальності.

3. Підліток хоче довше гуляти з друзями, але батьки наполягають на поверненні додому раніше.

4. Після невдалого жарту в чаті між учасниками виникла суперечка та взаємні образи.

Після обговорення кожна група презентує результати своєї роботи. Тренер допомагає учасникам визначити конструктивні способи реагування та підсумовує основні причини конфліктів.

Робота в групах: «Як можна вирішити по-іншому?» [20].

Мета: формувати навички конструктивного вирішення конфліктів і розвитку альтернативних способів поведінки.

Хід вправи: Кожна група отримує одну конфліктну ситуацію та завдання придумати декілька можливих способів її мирного вирішення. Учасники мають обговорити:

- Які слова або дії можуть допомогти знизити напругу?
- Як можна висловити свої почуття без агресії?
- Які компроміси можуть бути прийнятними для обох сторін?
- Як можна врахувати інтереси всіх учасників конфлікту?

Після завершення роботи групи презентують свої варіанти рішень. Інші учасники можуть доповнювати відповіді або пропонувати власні ідеї.

Наприкінці тренер підкреслює, що більшість конфліктів можна вирішити конструктивно за умови вміння слухати, контролювати емоції та шукати взаємоприйнятні рішення.

Техніка «Перепhrазування опонента» [23].

Мета: розвивати навички активного слухання, зниження напруги під час конфлікту та покращення взаєморозуміння між співрозмовниками.

Хід вправи: Тренер пояснює учасникам, що перепhrазування – це коротке повторення думки співрозмовника своїми словами для уточнення змісту та демонстрації уваги до його слів. Така техніка допомагає уникнути

непорозумінь, знизити емоційну напругу та показати співрозмовнику, що його почули.

Учасникам пропонується ознайомитися з прикладами фраз для перефразування:

- «Я правильно зрозумів(ла), що...»
- «Ти маєш на увазі, що...»
- «Тобто для тебе важливо...»
- «Іншими словами, ти відчуваєш...»

Після пояснення учасники об'єднуються у пари. Один учасник коротко описує певну конфліктну ситуацію або висловлює свою думку, а інший має перефразувати почуте без оцінювання чи критики. Потім учасники змінюються ролями.

Обговорення: Після виконання вправи тренер пропонує учасникам поділитися враженнями:

- Чи легко було уважно слухати співрозмовника?
- Що допомагало краще зрозуміти партнера?
- Як змінювалися емоції під час перефразування?
- Чи допомагає така техніка уникати конфлікту?

Наприкінці тренер підсумовує, що перефразування сприяє більш спокійному й конструктивному спілкуванню, допомагає співрозмовникам відчутти себе почутими та зменшує ймовірність загострення конфлікту.

Вправа «Що я беру з собою» [9].

Мета: підбиття підсумків тренінгу, усвідомлення отриманого досвіду та закріплення корисних знань і навичок.

Хід вправи: Тренер пропонує учасникам пригадати заняття та подумати, що було для них найбільш важливим, корисним або цікавим.

Кожен учасник по черзі завершує фразу:

- «Із сьогоднішнього заняття я беру з собою...»
- «Для мене важливим було...»
- «Я зрозумів(ла), що...»

– «У майбутньому я спробую...»

Учасники можуть називати нові знання, власні відкриття, емоції, способи реагування чи навички, які вони хотіли б використовувати у повсякденному житті.

За бажанням учасники можуть записати свої думки на стікерах або аркушах і прикріпити їх на плакат «Мій досвід».

Наприкінці тренер дякує учасникам за активність, відкритість та участь у роботі групи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Результати емпіричного дослідження психологічних особливостей темпераменту та конфліктності підлітків дали змогу виявити низку важливих закономірностей щодо особистісно-типологічних характеристик респондентів та особливостей їхньої поведінки у конфліктних ситуаціях. Проведений психологічний і математичний аналіз отриманих даних підтвердив наявність взаємозв'язку між темпераментом, емоційною стабільністю та рівнем конфліктності особистості.

За результатами особистісного опитувальника Ганс Айзенк встановлено, що у вибірці підлітків переважає середній рівень екстраверсії, що свідчить про достатню соціальну активність, комунікабельність та орієнтацію на міжособистісну взаємодію. Частина респондентів продемонструвала виражені риси екстравертованості, які проявляються у відкритості, емоційності та прагненні до активного спілкування. Водночас було виявлено і підлітків з ознаками інтроверсії, для яких характерними є стриманість, схильність до внутрішніх переживань та обмеження соціальних контактів.

Аналіз показників нейротизму засвідчив, що значна частина респондентів має підвищений рівень емоційної нестійкості. Це проявляється у схильності до тривожності, імпульсивності, емоційної напруженості та труднощів у самоконтролі. Такі особливості можуть сприяти виникненню конфліктних ситуацій та ускладнювати процес конструктивної взаємодії з оточенням. Водночас у частини досліджуваних спостерігався низький рівень нейротизму, що свідчить про емоційну врівноваженість, стресостійкість та здатність контролювати власні реакції у складних ситуаціях.

Результати за методикою Ян Стреляу «Темперамент у структурі особистості» показали переважання середнього рівня розвитку властивостей нервової системи. Більшість підлітків характеризуються достатньою врівноваженістю нервових процесів, помірною активністю та здатністю адаптуватися до змін умов діяльності. Разом із тим у частини респондентів

було виявлено високий рівень збудження, що може проявлятися у підвищеній емоційності, швидкому реагуванні на подразники та недостатньому самоконтролі. Низькі показники окремих параметрів свідчать про схильність до втомлюваності, невпевненості та труднощів у переключенні уваги й поведінкових реакцій.

За результатами методики Кеннет Томас – Ральф Кілманн було визначено основні стилі поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях. Найбільш поширеними виявилися співробітництво та пристосування, що свідчить про прагнення більшості респондентів до збереження позитивних міжособистісних стосунків, врахування інтересів інших людей та пошуку компромісних рішень. Частина підлітків продемонструвала схильність до уникнення конфліктів, що може бути пов'язано зі страхом негативних переживань або невпевненістю у власних можливостях. Водночас окремі респонденти обирали суперництво як основний стиль поведінки, що вказує на прагнення відстоювати власну позицію навіть шляхом загострення конфлікту.

Результати методики «Рівень конфліктності особистості» засвідчили переважання середнього рівня конфліктності серед досліджуваних. Це свідчить про наявність у підлітків певних труднощів у регуляції емоцій та взаємодії з оточенням, однак без вираженої схильності до постійного конфліктування. Разом із тим було виявлено групу підлітків із підвищеним рівнем конфліктності, для яких характерні імпульсивність, емоційна нестійкість та недостатньо сформовані навички конструктивного вирішення суперечностей. Наявність респондентів із низьким рівнем конфліктності свідчить про здатність до самоконтролю, емоційної врівноваженості та ефективної комунікації.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що особливості темпераменту суттєво впливають на поведінку підлітків у конфліктних ситуаціях. Підвищений рівень нейротизму, емоційна нестійкість та високий рівень збудження нервової системи пов'язані зі схильністю до конфліктності та імпульсивних реакцій. Натомість емоційна врівноваженість, розвинений

самоконтроль та конструктивні стратегії взаємодії сприяють ефективному вирішенню міжособистісних суперечностей і гармонізації спілкування у підлітковому середовищі.

На основі результатів емпіричного дослідження було розроблено та запропоновано тренінгову програму, спрямовану на зниження рівня конфліктності та розвиток емоційно-поведінкової саморегуляції підлітків. Необхідність проведення тренінгу зумовлена виявленими особливостями емоційної нестійкості, підвищеного рівня нейротизму та недостатньо сформованих навичок конструктивної взаємодії у частини респондентів.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз літератури показав, що темперамент є фундаментальною складовою особистості, яка визначає динаміку психічної діяльності, індивідуально-психологічні особливості та способи взаємодії людини з оточенням. Історично дослідження темпераменту розвивалося від класичних концепцій Гіппократа до сучасних багатовимірних моделей, що поєднують біологічну основу, психічні функції та соціальні чинники. Таким чином, темперамент розглядається як стабільна, але водночас пластична система властивостей особистості, що впливає на розвиток індивідуальних стратегій поведінки, формування соціально-психологічних навичок та особистісної зрілості.

2. Визначено, що різні типи темпераменту по-різному впливають на особливості конфліктної поведінки та соціальної адаптації підлітків. Зокрема, більш імпульсивні та емоційно нестійкі типи темпераменту можуть сприяти підвищеній конфліктності, труднощам у контролі емоцій і взаємодії з оточенням. Водночас урівноважені типи темпераменту частіше пов'язані з конструктивними способами вирішення конфліктів, кращою комунікацією та успішнішою соціальною адаптацією. Отримані результати підтверджують важливість урахування індивідуально-психологічних особливостей підлітків у процесі профілактики конфліктної поведінки та розвитку навичок ефективної взаємодії.

3. Було підібрано методики та проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей темпераменту та конфліктності у підлітків і провести емпіричне дослідження. Для проведення дослідження в даній роботі були використані наступні методики: Особистісний опитувальник Г. Айзенка; опитувальник Томаса–Кілманна: типи поведінки у конфлікті; Опитувальник Стреляу «Темперамент у структурі особистості»; методика «Рівень конфліктності особистості».

4. Зроблено психологічний та математичний аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження, який дозволив визначити особливості особистісно-типологічних характеристик підлітків та їхній зв'язок із поведінкою у конфліктних ситуаціях.

Аналіз даних за особистісним опитувальником Г. Айзенка свідчить про загалом збалансовану структуру екстраверсії–інтроверсії у вибірці з одночасною тенденцією до соціальної активності. Виявлені показники нейротизму вказують на підвищену емоційну чутливість та нестійкість значної частини підлітків, що може виступати фактором підвищеної конфліктогенності та імпульсивності у міжособистісній взаємодії.

Результати за методикою Я. Стреляу свідчать про переважання середнього рівня розвитку основних властивостей нервової системи, що характеризує вибірку як відносно врівноважену за показниками збудження, гальмування та рухливості нервових процесів. Водночас наявність респондентів із зниженими та підвищеними значеннями окремих параметрів вказує на індивідуальні відмінності у рівні адаптивності, стресостійкості та швидкості переключення поведінкових реакцій.

Аналіз стилів поведінки у конфлікті за методикою Томаса–Кілманна показав переважання конструктивно-орієнтованих стратегій взаємодії, насамперед співробітництва та пристосування. Це свідчить про схильність підлітків до збереження міжособистісних відносин і врахування інтересів іншої сторони. Водночас наявність суперництва, уникнення та компромісу відображає варіативність поведінкових стратегій та ситуативний характер реагування на конфліктні ситуації.

Результати методики рівня конфліктності особистості засвідчили переважання середнього та підвищеного рівнів конфліктності, що вказує на наявність у частини підлітків тенденції до емоційно насичених реакцій та недостатньо сформованих навичок конструктивного вирішення суперечностей. Водночас наявність групи з низькою конфліктністю свідчить

про існування адаптивних моделей поведінки, що ґрунтуються на самоконтролі та конструктивній комунікації.

Узагальнення результатів дозволяє зробити висновок, що поведінка підлітків у конфліктних ситуаціях зумовлена поєднанням темпераментальних особливостей, рівня емоційної стабільності та сформованих стратегій міжособистісної взаємодії. Отримані дані підтверджують взаємозв'язок між нейродинамічними властивостями, емоційною регуляцією та рівнем конфліктності особистості, що визначає специфіку реагування у підлітковому віці.

5. На основі результатів констатувального експерименту розроблено практичні рекомендації, спрямовані на оптимізацію емоційно–поведінкової регуляції підлітків та зниження рівня конфліктності у міжособистісній взаємодії. З урахуванням виявленої емоційної нестабільності частини респондентів доцільним є впровадження систематичної роботи, спрямованої на розвиток емоційної саморегуляції, зокрема формування навичок усвідомлення власних емоційних станів, їх диференціації та конструктивного вираження. Особливу увагу слід приділити опануванню технік самоконтролю в ситуаціях фрустрації та конфлікту.

У зв'язку з цим було визначено мету подальшої практичної роботи: формування у підлітків навичок конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях через розвиток емоційної саморегуляції, комунікативної компетентності та усвідомлення власних поведінкових стилів.

Завдання роботи передбачають: усвідомлення власного стилю поведінки у конфлікті; підвищення рівня емоційної саморегуляції; навчання розпізнаванню тригерів конфліктної поведінки; відпрацювання конструктивних стратегій взаємодії, зокрема співробітництва та компромісу; а також зниження імпульсивних реакцій у процесі спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 256 с.
2. Білова М.Е. Навчально-методичний посібник з спецкурсу «Соціально-психологічний тренінг». Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 115 с
3. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с
4. Войтенко В. Н. Індивідуально-психологічні фактори поведінки людини в конфліктній ситуації. Психологія Львівська і Варшавська. Тези доп. польсько-української конференції. Варшава: Варшавський університет, 2000. С. 93.
5. Войцихова А. Природа та соціальна роль конфлікту. Психологія конфлікту та шляхи його розв'язання. Психологічна газета. 2006. № 15. С. 5–9.
6. Говорун Т.В. Стать та сексуальність: Психологічний ракус. Тернопіль : Нова книга-Богдан, 1999. 383 с.
7. Долинська Л.В. Психологія конфлікту: навч. посіб. /Л. В. Долинська, Л. П. Матяш-Заяц. К.: Каравела, 2010. С. 7–14.
8. Ігри та вправи для тренінгів (зі скарбнички неформальної освіти). URL: <https://www.gurt.org.ua/articles/43009/>
9. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи / Уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. Київ: А.П.Н., 2002. 136 с.
10. Історія вчень про темперамент. URL: <https://fku.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/uk/PDF/temperament.pdf>
11. Коберник Л. О. Конфліктні форми поведінки: виникнення та подолання в юнацькому віці : метод. рек. Умань : СПД Жовтий, 2009. 58 с.
12. Коли емоції зашкалюють – натисни «СТОПП» URL: https://howareu.com/tekhnika_stopp

13. Костюк Г. С. Психологія особистості. Київ: Радянська школа, 1988. 215 с.
14. Кочубейник О. М. Темперамент і професійні орієнтації майбутніх психологів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського*. Серія «Психологічні науки». 2013. № 2 (13). С. 48–52.
15. Левченко А. Психологічні особливості підліткового віку. *Психолог*. 2003. № 42 (90). – С. 9–16.
16. Ложкін Г. В Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. К.: Професіонал, 2016. 416 с.
17. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., допов. К.: Вища шк., 2001. 487 с. С. 398 – 412.
18. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: Навч. посібник. К.: МАУП, 2000. 256 с.
19. Максименко С.Д. Вчення І.П. Павлова про вищу нервову діяльність. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 38. С. 7–17.
20. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. Посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
21. Методика „Діагностика рівня конфліктності особистості”. URL: <https://studfile.net/preview/7327381/page:21/>
22. Методичні вказівки до виконання практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Властивості ергономічних систем» (для студентів першого курсу денної і заочної форм навчання освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 275 Транспортні технології) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад.: Г. І. Фалецька, І. А. Афанасьєва. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 78 с
23. Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: навч. посіб. Київ: МАУП, 2004. 192 с
24. Моргун В.Ф. Психологія особистості в педагогіці А.С. Макаренка. Факсимільний збірник праць 1988-2001 рр. Полтава : АСМІ, 2002. 84 с.

25. Опитувальник Томаса-Кілманна: типи поведінки у конфлікті. URL: https://www.eztests.xyz/tests/social_thomas/
26. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія К.: Либідь, 2006. 569 с.
27. Основи практичної психології : Підручник для студентів вищих закладів освіти. Київ : «Либідь». 532 с
28. Основи психології: Підручник / Заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. К.: Либідь, 1999. – 632 с
29. Особистісний опитувальник Айзенка. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/10951/86/>
30. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с.
31. Психологічні особливості особистості, які впливають на виникнення конфліктів URL: <https://studfile.net/preview/9723600/page:20/>.
32. Психологія (модуль «Вікова психологія»): навч.-метод. посіб. / уклад.: І. Остополец, О. Прокоф'єва. Запоріжжя: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2024. 168 с.
33. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Н.О. Гончарова, Ю.Л. Горбенко, Ю.І. Калюжна, В.А. Лавріненко, М.М. Мельничук, О.Г. Мирошник, Н.М. Мишко, В.Ф. Моргун, Л.Г. Перетятко, М.М. Рева, К.В. Седих, М.М. Тесленко, І.Г. Тітов, Т.Є. Тітова, А.С. Харченко, Н.О. Чайкіна, Т.А. Яновська] ; за ред. К.В. Седих. – Полтава : Астроя, 2018. – 342 с.
34. Психологія: Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для студ. усіх спец. денної та заочної форми навчання / Уклад.: М.О. Кононець. К.: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2014. 44 с.
35. Рашкова В.В. Темперамент та його прояв в екстремальних ситуаціях. Збереження психічного здоров'я в умовах воєнних дій: збірник

наукових праць, Міжвузівського круглого столу (УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ. 31 жовтня 2023). С 69–73.

36. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.

37. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с

38. Скрипченко О. В. Загальна психологія. К. : Либідь, 2005. 464 с

39. Сотська Г., І. Титаренко. Посібник-практикум з формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців з реклами і зв'язків з громадськістю / Г. Сотська, І. Титаренко. Київ: ТОВ «ДКС Центр», 2018. 48 с.

40. Суханов В. Ю. Рольовий підхід до дослідження темпераменту // Психологія в Україні та за кордоном. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 травня 2015 року). Херсон: «Гельветика», 2015. С. 33-37

41. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. 608 с.

42. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. К. : Либідь, 2003. 376 с

43. Тренінгові вправи для початківців і професіоналів. Книга 2: навч.-метод. посіб. / За наук. ред. Л. Ніколаєва. Київ: 7БЦ, 2024. 160 с.

44. Туріщева Л.В. Психологічні тренінги для школярів. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 124 с

45. Ушакова І.М. Вікова психологія: курс лекцій. Х.: НУЦЗУ, 2016. 123 с.

46. Харцій О. М. Вплив темпераменту на поведінку людини в конфлікті. Scientific Collection «InterConf», (39): with the Proceedings of the 8 th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society» (December 26-28, 2020). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2020. P. 807–809.

47. Як сперечатися правильно? URL: <https://vctr.media/ua/arhumenty-rataty-33424/>
48. Erikson E.H. Identity: Youth and crisis / E.H. Erikson. – New York : Norton, 1968. 57 p
49. Freud S. Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. Leipzig: Fischer Verlag, 1905. 73 p.
50. Goldsmith H. H., Buss A. H., Plomin, R., Rothbart, M. K., Thomas, A., & Chess, S. (1987). Roundtable: What is temperament? Four approaches. *Child Development*, 58(2), 505–529;
51. Kretschmer E. Körperbau und Charakter: Untersuchungen zum Konstitutionsproblem und zur Lehre von den Temperamenten. Berlin: J. Springer, 1921. 312 p.
52. Rothbart, M. K., & Derryberry, D. (1981). Development of individual differences in temperament.;
53. Spranger Eduard. Psychologie des Jugendalters. Leipzig: Quelle & Meyer, 1924. 359 p.
54. Thomas, A., & Chess, S. (1977). *Temperament: Theory and Practice*. Taylor & Francis.

Додаток А

Стимульний матеріал до методики Особистісний опитувальник Айзенка

№	Питання	а)	б)
1	Чи часто ви відчуваєте потяг до нових вражень, до того щоб відволіктися, відчувати сильні відчуття?	так	ні
2	Чи часто ви відчуваєте потребу в друзях, які можуть вас зрозуміти, підбадьорити чи поспівчувати?	так	ні
3	Чи вважаєте ви себе безтурботною людиною?	так	ні
4	Чи важко вам відмовлятися від своїх намірів?	так	ні
5	Чи обмірковуєте ви свої справи не поспішаючи і волієте зачекати, перш ніж діяти?	так	ні
6	Чи завжди ви стримуєте свої обіцянки, навіть якщо це вам не вигідно?	так	ні
7	Чи часто у вас бувають спади та підйоми настрою?	так	ні
8	Чи швидко ви зазвичай дієте і говорите?	так	ні
9	Чи виникало у вас почуття нещастя без серйозної причини?	так	ні
10	Чи здатні ви на спір зважитися на все?	так	ні
11	Чи соромитеся ви знайомитися з привабливою для вас особою протилежної статі?	так	ні
12	Чи буває, що, розлютившись, ви виходите з себе?	так	ні
13	Чи часто ви дієте необдумано, під впливом моменту?	так	ні
14	Чи часто вас турбують думки про власні помилки?	так	ні
15	Чи надаєте перевагу читанню книг замість зустрічей з людьми?	так	ні
16	Чи легко вас зачепити?	так	ні
17	Чи любите ви часто бувати в компанії?	так	ні
18	Чи є у вас думки, якими не хочеться ділитися з іншими?	так	ні
19	Чи буває у вас різка зміна енергійності та млявості?	так	ні
20	Чи обмежуєте ви коло друзів найближчими людьми?	так	ні
21	Чи багато ви мрієте?	так	ні
22	Коли на вас кричать, чи відповідаєте ви тим самим?	так	ні
23	Чи вважаєте ви всі свої звички добрими?	так	ні
24	Чи часто у вас виникає почуття провини?	так	ні
25	Чи здатні ви розважатися у компанії без напруження?	так	ні
26	Чи бувають у вас «натягнуті нерви»?	так	ні
27	Чи вважаєте ви себе веселою та енергійною людиною?	так	ні
28	Чи повертаєтесь подумки до вже виконаних справ?	так	ні
29	Чи відчуваєте неспокій у великій компанії?	так	ні
30	Чи передаєте ви чутки?	так	ні
31	Чи буває, що вам важко заснути через думки?	так	ні
32	Чи шукаєте ви інформацію в книгах, а не у людей?	так	ні
33	Чи буває у вас сильне серцебиття?	так	ні
34	Чи подобається вам робота, що потребує зосередження?	так	ні
35	Чи бувають у вас напади тремтіння?	так	ні

Продовження Додатку А

36	Чи завжди ви говорите правду?	так	Ні
37	Чи неприємно вам у компанії, де жартують один з одного?	так	ні
38	Чи є ви дратівливими?	так	ні
39	Чи подобається вам швидка робота?	так	ні
40	Чи турбують вас уявні неприємності?	так	ні
41	Чи є ви повільними у рухах?	так	ні
42	Чи запізнавалися ви на зустрічі?	так	ні
43	Чи часто вам сняться кошмари?	так	ні
44	Чи легко ви починаєте розмову з новими людьми?	так	ні
45	Чи турбують вас болі?	так	ні
46	Чи засмутилися б ви без друзів протягом тривалого часу?	так	ні
47	Чи можете ви назвати себе нервовою людиною?	так	ні
48	Чи є люди, які вам не подобаються?	так	ні
49	Чи впевнені ви в собі?	так	ні
50	Чи легко вас зачіпає критика?	так	ні
51	Чи важко вам у великій компанії отримати задоволення?	так	ні
52	Чи відчуваєте ви себе гіршим за інших?	так	ні
53	Чи можете ви оживити нудну компанію?	так	ні
54	Чи говорите ви про те, чого не знаєте?	так	ні
55	Чи турбуєтеся ви про своє здоров'я?	так	ні
56	Чи любите ви жартувати з інших?	так	ні
57	Чи страждаєте ви безсонням?	так	ні

Додаток Б

**Стимульний матеріал до опитувальника типи поведінки у конфлікті
Томаса-Кілманна**

№	Варіант А	Варіант Б
1	Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.	Краще ніж обговорювати, в чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми згодні.
2	Я намагаюся знайти компромісне рішення.	Я намагаюся залагодити справу з урахуванням інтересів іншого та моїх власних.
3	Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.	Я намагаюся заспокоїти іншого та зберегти наші стосунки.
4	Я намагаюся знайти компромісне рішення.	Іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини.
5	Улагоджуючи спірну ситуацію, я постійно намагаюся знайти підтримку в іншого.	Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.
6	Я намагаюся уникнути неприємностей для себе.	Я намагаюся досягти свого.
7	Я намагаюся відкласти вирішення спірного питання, щоб згодом вирішити його остаточно.	Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб досягти бажаного.
8	Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.	Я насамперед намагаюся ясно визначити те, в чому полягають спільні інтереси.
9	Думаю, що не завжди варто хвилюватися через розбіжності.	Я докладую зусиль, щоб досягти свого.
10	Я твердо прагну досягти свого.	Я намагаюся знайти компромісне рішення.
11	Насамперед я намагаюся ясно визначити, у чому полягають спірні питання.	Я намагаюся заспокоїти іншого і зберегти наші стосунки.
12	Найчастіше я уникаю займати позицію, яка може спричинити суперечки.	Я даю можливість іншим залишитись при своїй думці, якщо вони теж йдуть мені назустріч.
13	Я пропоную компромісний варіант.	Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.
14	Я повідомляю іншого про свою точку зору і питаю про його думку.	Я намагаюся показати іншому логіку та переваги моїх поглядів.
15	Я намагаюся заспокоїти іншого і зберегти наші стосунки.	Я намагаюся уникнути напруженості.

Продовження Додатку Б

16	Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.	Я намагаюся переконати іншого у перевагах моєї позиції.
17	Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.	Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.
18	Якщо це зробить іншого щасливим, дам йому можливість наполягти на своєму.	Я даю можливість іншому залишитись при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.
19	Насамперед я намагаюся ясно визначити те, в чому полягають усі порушені питання та інтереси.	Я намагаюся відкласти вирішення спірного питання для подальшого остаточного вирішення.
20	Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.	Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод та втрат для обох сторін.
21	Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.	Я завжди схильюся до прямого обговорення проблем та їх спільного вирішення.
22	Я намагаюся знайти позицію посередині між моєю та чужою точкою зору.	Я відстоюю свої бажання.
23	Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання оточуючих.	Іноді я надаю можливість іншим взяти відповідальність за вирішення питання.
24	Якщо позиція іншого здається мені дуже важливою, я намагатимусь піти назустріч його бажанням.	Я намагаюся переконати іншого прийти до компромісу.
25	Я намагаюся показати іншому логіку та переваги моїх поглядів.	Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.
26	Я пропоную компромісну позицію.	Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання оточуючих.
27	Найчастіше я уникаю позиції, яка може спричинити суперечки.	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
28	Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.	Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку в іншого.
29	Я пропоную компромісну позицію.	Думаю, що не завжди варто хвилюватися через розбіжності.
30	Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.	Я завжди займаю таку позицію, щоб ми спільно могли досягти успіху.

Додаток В

**Стимульний матеріал до методики Опитувальник Стреляу
«Темперамент у структурі особистості»**

№	Запитання	Варіанти відповідей
1	Чи легко Ви знаходите спільну мову з людьми?	а) так; б) ні
2	Чи здатні Ви утриматися від певної дії доти, доки не отримаєте відповідного розпорядження?	а) так; б) ні
3	Чи достатньо Вам нетривалого відпочинку для відновлення сил після виснажливої роботи?	а) так; б) ні
4	Чи вмієте Ви працювати в несприятливих умовах?	а) так; б) ні
5	Чи утримуєтеся Ви під час суперечки від емоційних аргументів, не пов'язаних із суттю справи?	а) так; б) ні
6	Чи легко Вам включитися в роботу після тривалої перерви?	а) так; б) ні
7	Чи забуваєте Ви про втому, якщо робота Вас повністю захоплює?	а) так; б) ні
8	Чи здатні Ви, доручивши комусь певну роботу, терпляче чекати на її завершення?	а) так; б) ні
9	Чи однаково легко Ви засинаєте, лягаючи спати в різний час доби?	а) так; б) ні
10	Чи вмієте Ви зберігати таємницю, якщо Вас про це просять?	а) так; б) ні
11	Чи легко Ви повертаєтеся до роботи, якою не займалися кілька тижнів або місяців?	а) так; б) ні
12	Чи вмієте Ви терпляче пояснювати?	а) так; б) ні
13	Чи подобається Вам робота, що потребує розумового напруження?	а) так; б) ні
14	Чи викликає у Вас монотонна робота нудьгу або сонливість?	а) так; б) ні
15	Чи легко Ви засинаєте після сильних переживань?	а) так; б) ні
16	Чи здатні Ви, коли це необхідно, утриматися від демонстрації своєї переваги?	а) так; б) ні
17	Чи важко Вам стримувати гнів або роздратування?	а) так; б) ні
18	Чи поводитесь Ви природно в присутності незнайомих людей?	а) так; б) ні
19	Чи здатні Ви володіти собою у складні моменти?	а) так; б) ні
20	Чи вмієте Ви за потреби пристосовувати свою поведінку до поведінки оточуючих?	а) так; б) ні
21	Чи охоче Ви беретеся за відповідальну роботу?	а) так; б) ні
22	Чи впливає зазвичай оточення на Ваш настрій?	а) так; б) ні
23	Чи здатні Ви стійко переносити невдачі?	а) так; б) ні
24	Чи вільно Ви спілкуєтесь в присутності авторитетних для Вас людей?	а) так; б) ні
25	Чи викликають у Вас роздратування несподівані зміни у розпорядку дня?	а) так; б) ні
26	Чи маєте Ви готові відповіді майже на всі запитання?	а) так; б) ні

Продовження Додатку В

27	Чи здатні Ви поводитися спокійно в очікуванні важливого рішення?	а) так; б) ні
28	Чи легко Ви організовуєте свої перші дні відпустки або канікул?	а) так; б) ні
29	Чи властива Вам швидка реакція?	а) так; б) ні
30	Чи легко Ви пристосовуєте свою манеру поведінки до інших людей?	а) так; б) ні
31	Чи швидко Ви засинаєте?	а) так; б) ні
32	Чи охоче Ви виступаєте на зборах або семінарах?	а) так; б) ні
33	Чи легко Вам зіпсувати настрій?	а) так; б) ні
34	Чи важко Вам відірватися від роботи?	а) так; б) ні
35	Чи вмієте Ви утриматися від виконання роботи, якщо вона заважає іншим?	а) так; б) ні
36	Чи легко Вас спровокувати на певні дії?	а) так; б) ні
37	Чи легко Ви спрацьовуєтеся з людьми?	а) так; б) ні
38	Чи завжди Ви обмірковуєте свої вчинки перед виконанням важливої справи?	а) так; б) ні
39	Чи здатні Ви простежити хід думок автора під час читання тексту?	а) так; б) ні
40	Чи легко Ви вступаєте в розмову з попутниками?	а) так; б) ні
41	Чи утримуєтеся Ви від непотрібної суперечки з людиною, яка помиляється?	а) так; б) ні
42	Чи охоче Ви беретеся за роботу, що потребує високої спритності рук?	а) так; б) ні
43	Чи здатні Ви змінити вже прийняте рішення, враховуючи думку інших людей?	а) так; б) ні
44	Чи швидко Ви звикаєте до нової системи роботи?	а) так; б) ні
45	Чи можете Ви працювати вночі, якщо до цього працювали вдень?	а) так; б) ні
46	Чи швидко Ви читаєте художню літературу?	а) так; б) ні
47	Чи часто Ви відмовляєтеся від своїх намірів, якщо виникають перешкоди?	а) так; б) ні
48	Чи вмієте Ви володіти собою, якщо цього вимагають обставини?	а) так; б) ні
49	Чи прокидаєтеся Ви зазвичай швидко і без труднощів?	а) так; б) ні

Продовження Додатку В

50	Чи здатні Ви утриматися від миттєвої реакції?	а) так; б) ні
51	Чи важко Вам працювати в умовах шуму?	а) так; б) ні
52	Чи вмієте Ви, коли це необхідно, утриматися від надмірно відвертих висловлювань?	а) так; б) ні
53	Чи успішно Ви справляєтеся з хвилюванням перед іспитом або зустріччю з керівником?	а) так; б) ні
54	Чи швидко Ви звикаєте до нового середовища?	а) так; б) ні
55	Чи подобаються Вам часті зміни?	а) так; б) ні
56	Чи відновлює Вам сили нічний відпочинок після важкої роботи?	а) так; б) ні
57	Чи уникаєте Ви занять, які потребують виконання різнорідних дій за короткий час?	а) так; б) ні
58	Чи зазвичай Ви самостійно долаєте труднощі?	а) так; б) ні
59	Чи перебиваєте Ви співрозмовника під час розмови?	а) так; б) ні
60	Якщо Ви вмієте плавати, чи стрибнули б у воду, щоб урятувати потопуючого?	а) так; б) ні
61	Чи здатні Ви напружено працювати (навчатися)?	а) так; б) ні
62	Чи можете Ви утриматися від недоречних зауважень?	а) так; б) ні
63	Чи має для Вас значення постійне місце роботи, навчання або місце за столом?	а) так; б) ні
64	Чи легко Ви переходите від одного заняття до іншого?	а) так; б) ні
65	Чи зважуєте Ви всі «за» і «проти» перед прийняттям важливого рішення?	а) так; б) ні
66	Чи легко Ви долаєте перешкоди?	а) так; б) ні
67	Чи утримуєтеся Ви від перегляду чужих листів та особистих речей?	а) так; б) ні
68	Чи стає Вам нудно під час виконання одноманітних дій?	а) так; б) ні
69	Чи дотримуєтеся Ви правил поведінки в громадських місцях?	а) так; б) ні
70	Чи утримуєтеся Ви від зайвих рухів і жестів під час розмови?	а) так; б) ні
71	Чи подобається Вам жвава, активна обстановка?	а) так; б) ні
72	Чи подобається Вам діяльність, що потребує значних зусиль?	а) так; б) ні

Продовження Додатку В

73	Чи здатні Ви тривалий час зосереджуватися на виконанні завдання?	а) так; б) ні
74	Чи подобається Вам робота, яка потребує швидких рухів?	а) так; б) ні
75	Чи вмієте Ви володіти собою у складних життєвих ситуаціях?	а) так; б) ні
76	Чи встаєте Ви одразу після пробудження, якщо це необхідно?	а) так; б) ні
77	Чи здатні Ви терпляче чекати завершення роботи інших людей?	а) так; б) ні
78	Чи можете Ви після неприємної події діяти так само чітко, як і зазвичай?	а) так; б) ні
79	Чи швидко Ви переглядаєте щоденні газети або новинні матеріали?	а) так; б) ні
80	Чи трапляється Вам говорити настільки швидко, що Вас важко зрозуміти?	а) так; б) ні
81	Чи можете Ви нормально працювати, якщо не виспалися?	а) так; б) ні
82	Чи здатні Ви працювати тривалий час без перерви?	а) так; б) ні
83	Чи можете Ви працювати в умовах фізичного дискомфорту?	а) так; б) ні
84	Чи здатні Ви спокійно завершити роботу, коли друзі відпочивають?	а) так; б) ні
85	Чи швидко Ви відповідаєте на несподівані запитання?	а) так; б) ні
86	Чи зазвичай Ви говорите швидко?	а) так; б) ні
87	Чи можете Ви спокійно працювати в очікуванні гостей?	а) так; б) ні
88	Чи легко Ви змінюєте свою думку під впливом переконливих аргументів?	а) так; б) ні
89	Чи вважаєте Ви себе терплячою людиною?	а) так; б) ні
90	Чи вмієте Ви пристосовуватися до ритму роботи повільної людини?	а) так; б) ні
91	Чи вмієте Ви так планувати свою роботу, щоб одночасно виконувати кілька дій?	а) так; б) ні
92	Чи може весела компанія покращити Ваш пригнічений настрій?	а) так; б) ні
93	Чи здатні Ви без особливих труднощів виконувати кілька справ одночасно?	а) так; б) ні
94	Чи зберігаєте Ви душевну рівновагу, коли стаєте свідком нещасного випадку?	а) так; б) ні
95	Чи подобається Вам робота, що потребує різноманітних маніпуляцій?	а) так; б) ні

Продовження Додатку В

96	Чи зберігаєте Ви спокій, коли страждає хтось із Ваших близьких?	а) так; б) ні
97	Чи є Ви самостійною людиною у складних життєвих ситуаціях?	а) так; б) ні
98	Чи почуваетесь Ви вільно у великій або незнайомій компанії?	а) так; б) ні
99	Чи можете Ви одразу припинити розмову, якщо це необхідно?	а) так; б) ні
100	Чи легко Ви пристосовуєтеся до методів роботи інших людей?	а) так; б) ні
101	Чи подобається Вам часто змінювати вид діяльності?	а) так; б) ні
102	Чи схильні Ви брати ініціативу у свої руки в нестандартній ситуації?	а) так; б) ні
103	Чи утримуєтеся Ви від недоречних усмішок?	а) так; б) ні
104	Чи починаєте Ви працювати інтенсивно відразу після початку роботи?	а) так; б) ні
105	Чи готові Ви висловити незгоду з громадською думкою, якщо вважаєте себе правими?	а) так; б) ні
106	Чи здатні Ви подолати тимчасовий пригнічений стан?	а) так; б) ні
107	Чи важко Вам заснути після інтенсивного розумового навантаження?	а) так; б) ні
108	Чи можете Ви спокійно чекати у черзі?	а) так; б) ні
109	Чи утримуєтеся Ви від втручання, якщо наперед відомо, що воно буде марним?	а) так; б) ні
110	Чи здатні Ви спокійно аргументувати свою позицію під час гострої розмови?	а) так; б) ні
111	Чи можете Ви миттєво реагувати у складних ситуаціях?	а) так; б) ні
112	Чи поводитесь Ви тихо, якщо Вас про це просять?	а) так; б) ні
113	Чи погоджуєтесь Ви без вагань на болісні медичні процедури, якщо вони необхідні?	а) так; б) ні
114	Чи вмієте Ви працювати інтенсивно та продуктивно?	а) так; б) ні
115	Чи охоче Ви змінюєте місця відпочинку та розваг?	а) так; б) ні
116	Чи важко Вам звикнути до нового розпорядку дня?	а) так; б) ні
117	Чи поспішаєте Ви на допомогу в разі нещасного випадку?	а) так; б) ні
118	Чи утримуєтеся Ви від небажаних вигуків і жестів?	а) так; б) ні

Продовження Додатку В

119	Чи подобається Вам робота, що потребує частого спілкування з людьми?	а) так; б) ні
120	Чи добре Ви контролюєте свою міміку?	а) так; б) ні
121	Чи подобається Вам робота, що потребує енергійних рухів?	а) так; б) ні
122	Чи вважаєте Ви себе сміливою людиною?	а) так; б) ні
123	Чи переривається у Вас голос у незвичних або хвилюючих ситуаціях?	а) так; б) ні
124	Чи вмієте Ви долати пригнічений настрій після невдач?	а) так; б) ні
125	Чи можете Ви довго сидіти або стояти спокійно, якщо це необхідно?	а) так; б) ні
126	Чи здатні Ви стримати свої веселощі, щоб не образити інших?	а) так; б) ні
127	Чи легко Ви переходите від смутку до радості?	а) так; б) ні
128	Чи легко Вас вивести з рівноваги?	а) так; б) ні
129	Чи дотримуєтеся Ви правил поведінки, прийнятих у Вашому оточенні?	а) так; б) ні
130	Чи подобається Вам виступати перед аудиторією?	а) так; б) ні
131	Чи швидко Ви приступаєте до роботи без тривалої підготовки?	а) так; б) ні
132	Чи готові Ви прийти на допомогу іншій людині, навіть ризикуючи власним життям?	а) так; б) ні
133	Чи енергійні Ви у своїх рухах?	а) так; б) ні
134	Чи охоче Ви виконуєте відповідальну роботу?	а) так; б) ні

Додаток Г

Стимульний матеріал до методики «Рівень конфліктності особистості»

№	Запитання	Варіанти відповідей
1	Чи властиве Вам прагнення до домінування, до підпорядкування своїй волі інших людей?	а) ні, не властиво; б) інколи; в) так, властиво
2	Чи є у вашому колективі люди, які Вас побоюються, а, можливо, й ненавидять?	а) так; б) складно відповісти; в) ні
3	Хто Ви більшою мірою?	а) конформіст; б) принциповий; в) заповзятливий
4	Як часто Вам доводиться критикувати?	а) часто; б) час від часу; в) нечасто
5	Що для Вас було б найбільш характерним, якби ви очолили новий для Вас колектив?	а) розробили б програму роботи колективу на рік і переконали колектив в її доцільності; б) визначили б, хто є хто, і встановили б контакт із лідерами; в) частіше радилися б з людьми
6	У разі невдач, який стан більше Вам властивий?	а) песимізм; б) поганий настрій; в) образа на самого себе
7	Чи характерне для Вас прагнення відстоювати й підтримувати традиції вашого колективу?	а) так; б) більше так, ніж ні; в) ні
8	Чи відносите Ви себе до людей, яким краще сказати гірку правду в очі, ніж промовчати?	а) так; б) швидше за все; в) ні
9	Від якої з трьох особистісних якостей, притаманних Вам, Ви прагнете позбавитися найбільшою мірою?	а) дратівливості; б) образливості; в) нетерпимості до критики на свою адресу
10	Хто Ви більшою мірою?	а) незалежна людина; б) лідер; в) генератор ідей
11	Якою людиною Вас вважають Ваші друзі?	а) екстравагантною; б) оптимістичною; в) наполегливою
12	Проти чого найчастіше Вам доводиться боротися?	а) проти несправедливості; б) проти бюрократизму; в) проти егоїзму
13	Що для Вас найхарактерніше?	а) недооцінка власних здібностей; б) об'єктивна оцінка власних здібностей; в) переоцінка власних здібностей
14	Що Вас найчастіше провокує на зіткнення і конфліктну взаємодію з іншими?	а) надмірна ініціатива; б) надмірна критичність; в) надмірна пряmolінійність

ПРОТОКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ОСОБИСТІСНИЙ ОПИТУВАЛЬНИК Г.АЙЗЕНКА»

Респондент: Олена В. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь
1	а	20	б	39	а
2	а	21	а	40	а
3	а	22	б	41	б
4	а	23	б	42	а
5	а	24	а	43	б
6	а	25	а	44	а
7	а	26	а	45	б
8	а	27	а	46	а
9	б	28	а	47	а
10	б	29	б	48	а
11	а	30	б	49	а
12	а	31	а	50	а
13	а	32	б	51	б
14	а	33	б	52	а
15	б	34	а	53	а
16	а	35	б	54	б
17	а	36	а	55	а
18	а	37	б	56	а
19	а	38	а	57	б

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Шкала	Кількість балів	Рівень
Екстраверсія	18	Виражена екстраверсія
Нейротизм	14	Виражений нейротизм
Шкала відвертості	3	Результати достовірні

Продовження Додатку Д

Висновки:

За результатами опитувальника Ганса Айзенка у респондента виявлено виражену екстраверсію (18 балів), що свідчить про товариську, активність, енергійність і схильність до активної взаємодії з оточенням. Показник нейротизму (14 балів) вказує на емоційну нестійкість, підвищену тривожність та чутливість до стресових ситуацій. Шкала відвертості (3 бали) підтверджує достовірність отриманих результатів.

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ОСОБИСТІСНИЙ
ОПИТУВАЛЬНИК Г.АЙЗЕНКА»**

Респондент: Наталія Л. (14 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь
1	б	21	а	41	а
2	а	22	б	42	б
3	б	23	б	43	б
4	а	24	а	44	б
5	а	25	б	45	б
6	а	26	а	46	а
7	а	27	б	47	а
8	б	28	а	48	б
9	а	29	а	49	а
10	б	30	б	50	а
11	а	31	а	51	а
12	б	32	а	52	а
13	б	33	б	53	б
14	а	34	а	54	б
15	а	35	б	55	а
16	а	36	а	56	б

Продовження Додатку Д

17	б	37	а	57	Б
18	а	38	а		
19	а	39	б		
20	а	40	а		

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Шкала	Кількість балів	Рівень
Екстраверсія	18	Виражена екстраверсія
Нейротизм	9	Виражений нейротизм
Шкала відвертості	2	Результати достовірні

Висновок:

За результатами опитувальника у респондента виявлено виражену екстраверсію (18 балів), що свідчить про активність, товариськість і орієнтацію на зовнішню соціальну взаємодію. Рівень нейротизму (9 балів) відповідає помірно вираженим емоційним коливанням із тенденцією до емоційної чутливості, але без значної дезорганізації поведінки. Показник за шкалою відвертості (2 бали) свідчить про достовірність отриманих результатів і щирість відповідей респондента.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ОСОБИСТІСНИЙ ОПИТУВАЛЬНИК Г.АЙЗЕНКА»

Респондент: Віталій К. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Продовження Додатку Д

Відповіді респондента:

№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь
1	а	21	а	41	а
2	б	22	а	42	б
3	а	23	б	43	б
4	б	24	а	44	а
5	б	25	а	45	б
6	а	26	а	46	а
7	б	27	а	47	б
8	а	28	а	48	б
9	б	29	б	49	а
10	в	30	б	50	б
11	б	31	а	51	б
12	а	32	а	52	а
13	б	33	б	53	а
14	в	34	а	54	б
15	а	35	б	55	а
16	а	36	а	56	б
17	б	37	а	57	б
18	б	38	а		
19	а	39	б		
20	б	40	а		

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Шкала	Кількість балів	Рівень
Екстраверсія	15	Виражена екстраверсія
Нейротизм	16	Виражений нейротизм
Шкала відвертості	4	Результати достовірні

Висновок:

За результатами особистісного опитувальника у респондента виявлено помірну екстраверсію (15 балів), що свідчить про достатню соціальну активність, комунікабельність і орієнтацію на взаємодію з оточенням. Водночас показник нейротизму (16 балів) відповідає досить вираженому рівню емоційної нестабільності, що може проявлятися підвищеною чутливістю до стресових ситуацій, емоційною реактивністю та схильністю

Продовження Додатку Д

до внутрішнього напруження. Показник відвертості (4 бали) свідчить про достовірність отриманих даних та достатній рівень щирості відповідей респондента.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ОСОБИСТІСНИЙ ОПИТУВАЛЬНИК Г.АЙЗЕНКА»

Респондент: Карина О. (15 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь
1	б	21	а	41	а
2	б	22	а	42	б
3	а	23	б	43	б
4	б	24	б	44	б
5	а	25	б	45	б
6	б	26	а	46	а
7	а	27	б	47	б
8	б	28	а	48	б
9	а	29	б	49	а
10	б	30	б	50	б
11	а	31	а	51	б
12	б	32	а	52	а
13	б	33	б	53	а
14	а	34	а	54	б
15	а	35	б	55	а
16	а	36	а	56	б
17	б	37	а	57	б
18	б	38	а		
19	а	39	б		
20	б	40	а		

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Шкала	Кількість балів	Рівень
Екстраверсія	7	Виражена екстраверсія

Продовження Додатку Д

Нейротизм	8	Виражений нейротизм
Шкала відвертості	1	Результати достовірні

Висновки:

За результатами опитувальника у респондента виявлено виражену інтроверсію (7 балів), що свідчить про схильність до замкненості, стриманості в спілкуванні та орієнтацію на внутрішні переживання. Рівень нейротизму (8 балів) відповідає помірним проявам емоційної нестабільності, що може проявлятися періодичною тривожністю та чутливістю до стресових ситуацій, але без значної дезорганізації поведінки. Показник відвертості (1 бал) свідчить про достовірність отриманих результатів та щирість відповідей респондента.

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ОСОБИСТІСНИЙ
ОПИТУВАЛЬНИК Г.АЙЗЕНКА»**

Респондент: Яніслав Д. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь	№ запитання	Відповідь
1	а	21	а	41	а
2	а	22	б	42	б
3	а	23	б	43	а
4	а	24	а	44	а
5	б	25	а	45	б
6	а	26	а	46	а
7	а	27	а	47	а
8	а	28	а	48	б
9	а	29	а	49	а
10	а	30	б	50	а

Продовження Додатку Д

11	б	31	а	51	Б
12	а	32	а	52	а
13	а	33	б	53	а
14	а	34	а	54	б
15	б	35	б	55	а
16	а	36	а	56	а
17	а	37	а	57	б
18	а	38	а		
19	а	39	а		
20	б	40	а		

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Шкала	Кількість балів	Рівень
Екстраверсія	19	Виражена екстраверсія
Нейротизм	19	Виражений нейротизм
Шкала відвертості	3	Результати достовірні

Висновок:

За результатами опитувальника у респондента виявлено вкрай виражену екстраверсію та вкрай виражений нейротизм, що свідчить про високу активність, емоційну збудливість і низьку стресостійкість. Результати за шкалою відвертості (3 бали) є достовірними.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ**ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ ОПИТУВАЛЬНИКА ТОМАСА-КІЛМАННА: ТИПИ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ**

Респондент: Олена В. (14 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	Б	11	А	21	А
2	Б	12	Б	22	А
3	Б	13	А	23	Б
4	А	14	А	24	А

Продовження Додатку Д

5	Б	15	А	25	Б
6	Б	16	А	26	Б
7	Б	17	Б	27	Б
8	Б	18	А	28	А
9	Б	19	А	29	А
10	А	20	А	30	Б

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Стиль	Бали
Співробітництво	9
Уникнення	5
Пристосування	6
Суперництво	4
Компроміс	6

Висновок:

У респондента переважає стиль співробітництва, що свідчить про високий рівень орієнтації на конструктивну взаємодію та пошук взаємовигідних рішень. Особа демонструє здатність враховувати інтереси іншої сторони та власні потреби одночасно, що є ознакою розвиненої комунікативної компетентності та соціальної зрілості. Наявність другорядних стратегій компромісу та пристосування вказує на гнучкість поведінки у конфліктних ситуаціях.

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ ОПИТУВАЛЬНИКА ТОМАСА-
КІЛМАННА: ТИПИ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ**

Респондент: Наталія Л. (15 років).

Самопочуття: задовільне

Продовження Додатку Д

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	А	11	Б	21	Б
2	А	12	А	22	Б
3	Б	13	А	23	А
4	А	14	Б	24	Б
5	Б	15	А	25	А
6	А	16	Б	26	А
7	А	17	А	27	А
8	А	18	Б	28	Б
9	Б	19	А	29	Б
10	А	20	Б	30	А

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Стиль	Бали
Співробітництво	4
Уникнення	10
Пристосування	5
Суперництво	5
Компроміс	6

Висновок:

Домінування стилю уникнення свідчить про схильність респондента до відходу від конфліктної взаємодії та зниження активності у вирішенні суперечностей. Така поведінка може бути зумовлена невпевненістю у власній позиції або прагненням зберегти емоційну стабільність шляхом дистанціювання від конфлікту. Це може знижувати ефективність вирішення міжособистісних проблем у довгостроковій перспективі.

Продовження Додатку Д

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ ОПИТУВАЛЬНИКА ТОМАСА-
КІЛМАННА: ТИПИ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ**

Респондент: Віталій К. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	А	11	Б	21	Б
2	А	12	Б	22	А
3	Б	13	А	23	Б
4	Б	14	Б	24	А
5	Б	15	А	25	А
6	А	16	Б	26	Б
7	Б	17	А	27	А
8	А	18	Б	28	Б
9	А	19	Б	29	А
10	Б	20	А	30	А

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Стиль	Бали
Співробітництво	5
Уникнення	6
Пристосування	10
Суперництво	4
Компроміс	5

Висновок:

Переважання стилю пристосування свідчить про орієнтацію респондента на задоволення інтересів іншої сторони навіть за рахунок власних потреб. Така стратегія характеризується високою соціальною чутливістю та схильністю до уникнення напруження у взаємодії. Водночас

Продовження Додатку Д

це може призводити до недостатнього врахування власних інтересів та накопичення внутрішнього напруження.

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ ОПИТУВАЛЬНИКА ТОМАСА-
КІЛМАННА: ТИПИ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ**

Респондент: Карина О. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	В	11	В	21	Б
2	В	12	А	22	Б
3	А	13	Б	23	А
4	А	14	Б	24	Б
5	Б	15	А	25	А
6	Б	16	Б	26	А
7	В	17	А	27	В
8	А	18	Б	28	А
9	В	19	А	29	В
10	Б	20	Б	30	А

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Стиль	Бали
Співробітництво	4
Уникнення	5
Пристосування	4
Суперництво	11
Компроміс	6

Висновок:

Домінування стилю суперництва вказує на виражену орієнтацію на відстоювання власних інтересів навіть за рахунок іншої сторони. Така поведінка характеризується високою наполегливістю, рішучістю та

Продовження Додатку Д

прагненням до контролю ситуації. Водночас це може призводити до підвищення конфліктності у взаємодії та зниження рівня кооперації в групі.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ ОПИТУВАЛЬНИКА ТОМАСА- КІЛМАННА: ТИПИ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ

Респондент: Яніслав Д. (14 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	А	11	А	21	А
2	А	12	Б	22	А
3	Б	13	А	23	Б
4	А	14	А	24	А
5	Б	15	Б	25	А
6	А	16	А	26	А
7	Б	17	Б	27	Б
8	А	18	А	28	А
9	Б	19	А	29	А
10	А	20	А	30	Б

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Стиль	Бали
Співробітництво	6
Уникнення	5
Пристосування	5
Суперництво	4
Компроміс	10

Висновок:

Переважання компромісного стилю свідчить про прагнення респондента до знаходження середнього варіанту рішення, який частково задовольняє обидві сторони. Така стратегія характеризується достатнім

Продовження Додатку Д

рівнем гнучкості та соціальної адаптивності. Водночас компроміс може не повністю розв'язувати конфлікт, а лише зменшувати його інтенсивність.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ТЕМПЕРАМЕНТ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ»

Респондент: Олена В. (15 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	так	36	ні	71	так	96	так
2	так	37	так	72	так	97	так
3	так	38	так	73	так	98	так
4	так	39	так	74	так	99	так
5	так	40	так	75	так	100	так
6	так	41	ні	76	так	101	ні
7	так	42	так	77	так	102	так
8	так	43	так	78	так	103	ні
9	так	44	так	79	так	104	так
10	так	45	так	80	так	105	так
11	так	46	так	81	так	106	так
12	так	47	ні	82	так	107	ні
13	так	48	так	83	так	108	так
14	ні	49	так	84	так	109	так
15	так	50	так	85	так	110	так
16	так	51	ні	86	так	111	так
17	ні	52	так	87	так	112	так
18	так	53	так	88	так	113	так
19	так	54	так	89	так	114	так
20	так	55	так	90	так	115	ні
21	так	56	так	91	так	116	ні
22	ні	57	ні	92	так	117	так
23	так	58	так	93	так	118	так
24	так	59	ні	94	так	119	так
25	ні	60	так	95	так	120	так
26	так	61	так	121	так	122	так
27	так	62	так	123	ні	124	так
28	так	63	так	125	так	126	так

Продовження Додатку Д

29	так	64	так	127	так	128	Ні
30	так	65	так	129	так	130	так
31	так	66	так	131	так	132	так
32	так	67	ні	133	так	134	так
33	так	68	ні				
34	так	69	так				
35	так	70	так				

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

Сила процесів збудження – 58 балів (високий рівень), сила процесів гальмування – 54 бали (високий рівень), рухливість нервових процесів – 52 бали (високий рівень).

Висновок:

У респондента виявлено високі показники сили процесів збудження, гальмування та рухливості нервових процесів. Це свідчить про добре врівноважену та функціонально стабільну нервову систему, здатну до ефективної регуляції поведінки в різних умовах. Такий профіль характеризується високою працездатністю, емоційною стійкістю та адаптивністю до навантажень.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ТЕМПЕРАМЕНТ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ»

Респондент: Наталія Л. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	так	36	ні	71	так	96	так
2	так	37	ні	72	так	97	так
3	ні	38	ні	73	так	98	так
4	так	39	ні	74	ні	99	так
5	так	40	так	75	так	100	так
6	так	41	так	76	так	101	ні

Продовження Додатку Д

7	так	42	ні	77	так	102	Ні
8	так	43	ні	78	так	103	ні
9	ні	44	так	79	ні	104	так
10	так	45	ні	80	так	105	ні
11	ні	46	так	81	так	106	так
12	так	47	ні	82	так	107	ні
13	так	48	ні	83	так	108	так
14	так	49	ні	84	так	109	так
15	ні	50	так	85	ні	110	так
16	так	51	ні	86	ні	111	ні
17	ні	52	так	87	так	112	так
18	ні	53	ні	88	так	113	ні
19	так	54	так	89	так	114	так
20	ні	55	ні	90	ні	115	ні
21	так	56	так	91	так	116	так
22	ні	57	ні	92	ні	117	так
23	ні	58	так	93	ні	118	ні
24	ні	59	ні	94	так	119	так
25	ні	60	так	95	ні	120	ні
26	ні	61	так	121	ні	122	ні
27	ні	62	так	123	ні	124	ні
28	ні	63	ні	125	ні	126	ні
29	ні	64	так	127	ні	128	ні
30	ні	65	так	129	ні	130	ні
31	ні	66	так	131	ні	132	так
32	так	67	ні	133	ні	134	ні
33	ні	68	ні				
34	так	69	так				
35	так	70	так				

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

сила процесів збудження – 41 бал (середній рівень), сила процесів гальмування – 38 балів (середній рівень), рухливість нервових процесів – 44 бали (середній рівень).

Висновок:

Зафіксовано середній рівень усіх трьох показників. Це вказує на відносно збалансовані, але не надмірно виражені властивості нервової системи. Респондент здатний до нормальної адаптації в типових умовах діяльності, однак може проявляти знижену стійкість у ситуаціях підвищеного стресу або тривалого навантаження.

Продовження Додатку Д

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ТЕМПЕРАМЕНТ У
СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ»**

Респондент: Віталій К. (14 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	так	36	ні	71	так	96	так
2	так	37	ні	72	так	97	так
3	так	38	ні	73	так	98	так
4	так	39	так	74	так	99	так
5	так	40	так	75	так	100	так
6	так	41	ні	76	так	101	ні
7	так	42	так	77	так	102	так
8	так	43	так	78	так	103	ні
9	так	44	так	79	так	104	так
10	так	45	так	80	так	105	так
11	так	46	так	81	так	106	так
12	так	47	ні	82	так	107	ні
13	так	48	так	83	так	108	так
14	ні	49	так	84	так	109	так
15	так	50	так	85	так	110	так
16	так	51	ні	86	так	111	так
17	ні	52	так	87	так	112	так
18	так	53	так	88	так	113	так
19	так	54	так	89	так	114	так
20	так	55	так	90	так	115	ні
21	так	56	так	91	так	116	ні
22	ні	57	ні	92	так	117	так
23	так	58	так	93	так	118	так
24	так	59	ні	94	так	119	так
25	ні	60	так	95	так	120	так
26	так	61	так	121	так	122	так
27	так	62	так	123	ні	124	так
28	так	63	так	125	так	126	так
29	так	64	так	127	так	128	ні
30	так	65	так	129	так	130	так
31	так	66	так	131	так	132	так
32	так	67	ні	133	так	134	так
33	так	68	ні				

Продовження Додатку Д

34	так	69	так				
35	так	70	так				

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

сила процесів збудження – 63 бали (високий рівень), сила процесів гальмування – 59 балів (високий рівень), рухливість нервових процесів – 57 балів (високий рівень).

Висновок:

сила процесів збудження – 29 балів (низький рівень), сила процесів гальмування – 24 бали (низький рівень), рухливість нервових процесів – 31 бал (низький рівень).

Висновок:

Виявлено високі значення сили збудження, гальмування та рухливості нервових процесів. Такий профіль свідчить про сильний тип нервової системи з високою працездатністю, швидким переключенням між видами діяльності та хорошою емоційною витривалістю. Респондент здатний ефективно функціонувати в інтенсивних умовах.

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ТЕМПЕРАМЕНТ У
СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ»**

Респондент: Карина О. (15 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	ні	36	ні	71	ні	96	ні
2	ні	37	ні	72	ні	97	ні
3	ні	38	ні	73	ні	98	ні
4	ні	39	ні	74	ні	99	ні
5	ні	40	ні	75	ні	100	ні
6	ні	41	так	76	ні	101	так
7	ні	42	ні	77	ні	102	ні

Продовження Додатку Д

8	ні	43	ні	78	ні	103	Так
9	ні	44	ні	79	ні	104	ні
10	ні	45	ні	105	ні	106	ні
11	ні	46	ні	107	так	108	ні
12	ні	47	так	109	ні	110	ні
13	ні	48	ні	111	ні	112	ні
14	так	49	ні	113	ні	114	ні
15	ні	50	ні	115	так	116	так
16	ні	51	так	117	ні	118	ні
17	так	52	ні	119	ні	120	ні
18	ні	53	ні	121	ні	122	ні
19	ні	54	ні	123	так	124	ні
20	ні	55	ні	124	ні	125	ні
21	ні	56	ні	126	ні	127	ні
22	ні	57	ні	128	ні	129	ні
23	ні	58	так	130	ні	131	ні
24	ні	59	ні	132	ні	133	ні
25	ні	60	так	134	ні		

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

сила процесів збудження – 29 балів (низький рівень), сила процесів гальмування – 24 бали (низький рівень), рухливість нервових процесів – 31 бал (низький рівень).

Висновок:

Отримані низькі показники за всіма шкалами свідчать про слабший тип нервової системи. Це може проявлятися у підвищеній чутливості до навантажень, зниженій стресостійкості та повільнішому відновленні після емоційного або фізичного напруження. Респондент потребує більш стабільних і передбачуваних умов діяльності.

**ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗА МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ «ТЕМПЕРАМЕНТ У
СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ»**

Респондент: Яніслав Д. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Продовження Додатку Д

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь	№	Відповідь
1	так	36	ні	71	так	96	так
2	так	37	ні	72	так	97	так
3	так	38	ні	73	так	98	так
4	так	39	так	74	так	99	так
5	так	40	так	75	так	100	так
6	так	41	ні	76	так	101	ні
7	так	42	так	77	так	102	так
8	так	43	так	78	так	103	ні
9	ні	44	так	79	так	104	так
10	так	45	так	80	так	105	так
11	так	46	так	81	так	106	так
12	так	47	ні	82	так	107	ні
13	так	48	так	83	так	108	так
14	ні	49	так	84	так	109	так
15	так	50	так	85	так	110	так
16	так	51	ні	86	так	111	так
17	ні	52	так	87	так	112	так
18	так	53	так	88	так	113	так
19	так	54	так	89	так	114	так
20	так	55	так	90	так	115	ні
21	так	56	так	91	так	116	ні
22	ні	57	ні	92	так	117	так
23	так	58	так	93	так	118	так
24	так	59	ні	94	так	119	так
25	ні	60	так	95	так	120	так
26	так	61	так	121	так	122	так
27	так	62	так	123	ні	124	так
28	так	63	так	125	так	126	так
29	так	64	так	127	так	128	ні
30	так	65	так	129	так	130	так
31	так	66	так	131	так	132	так
32	так	67	ні	133	так	134	так
33	так	68	ні				
34	так	69	так				
35	так	70	так				

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

сила процесів збудження – 55 балів (високий рівень), сила процесів гальмування – 48 балів (високий рівень), рухливість нервових процесів – 53 бали (високий рівень).

Продовження Додатку Д

Висновок:

Зафіксовано високий рівень усіх показників, що характеризує сильну, врівноважену та рухливу нервову систему. Респондент відзначається високою адаптивністю, здатністю швидко реагувати на зміни ситуації, а також ефективно працювати в умовах інтенсивного навантаження.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ «РІВЕНЬ КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»

Респондент: Олена В. (14 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь
1	б	8	а
2	в	9	а
3	в	10	б
4	б	11	в
5	а	12	а
6	б	13	б
7	а	14	в

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

31 бал.

Висновки:

Отриманий показник відповідає рівню трохи вище середнього. Це свідчить про помірно підвищену схильність до конфліктної взаємодії. Респондент може періодично вступати в суперечності, особливо у ситуаціях емоційного напруження або несправедливості, однак загалом здатний контролювати свою поведінку.

Продовження Додатку Д

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ**ЗА МЕТОДИКОЮ «РІВЕНЬ КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»**

Респондент: Наталія Л. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь
1	б	8	в
2	в	9	б
3	а	10	а
4	в	11	б
5	в	12	б
6	в	13	а
7	б	14	б

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

24 бали.

Висновок:

Рівень трохи нижче середнього вказує на відносно низьку конфліктність. Респондент частіше уникає відкритих конфліктів, схильний до компромісу та стриманих реакцій, що сприяє збереженню стабільних міжособистісних відносин.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ**ЗА МЕТОДИКОЮ «РІВЕНЬ КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»**

Респондент: Віталій К. (15 років).

Самопочуття: задовільне

Продовження Додатку Д

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь
1	в	8	а
2	б	9	а
3	в	10	б
4	а	11	в
5	а	12	а
6	б	13	в
7	а	14	а

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

36 балів.

Висновок:

Високий рівень свідчить про виражену конфліктність. Респондент схильний активно вступати у суперечки, відстоювати власну позицію та може проявляти емоційність у взаємодії. Це підвищує ризик частих міжособистісних конфліктів.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗА МЕТОДИКОЮ «РІВЕНЬ КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»

Респондент: Карина О. (13 років).

Самопочуття: задовільне

Відповіді респондента:

№	Відповідь	№	Відповідь
1	а	8	в
2	в	9	б
3	а	10	а
4	в	11	б
5	в	12	б
6	а	13	а

Продовження Додатку Д

7	в	14	Б
---	---	----	---

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

20 балів.

Висновок:

Низький рівень характеризує слабку схильність до конфліктної поведінки. Респондент зазвичай уникає суперечок, прагне до злагоди та компромісу, що може свідчити про високий рівень соціальної адаптивності або надмірну поступливість.

ПРОТОКОЛ ДОСЛІДЖЕННЯ**ЗА МЕТОДИКОЮ «РІВЕНЬ КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»****Респондент:** Яніслав Д. (14 років).**Самопочуття:** задовільне**Відповіді респондента:**

№	Відповідь	№	Відповідь
1	б	8	а
2	б	9	а
3	в	10	б
4	б	11	в
5	б	12	а
6	б	13	б
7	б	14	в

Обробка та інтерпретація отриманих даних:

34 бали.

Висновок:

Рівень вище середнього вказує на підвищену конфліктність. Респондент схильний активно реагувати на суперечливі ситуації, може

Продовження Додатку Д

наполягати на власній позиції та іноді вступати у відкриті конфлікти, особливо при порушенні особистих меж.